

İslâm'da Toprak Mülkiyeti ve Vergilendirilmesi

Tarihi olayların anlaşılmasında toprak sorunun belirleyici bir yeri vardır. Çünkü toprak sorunu tarihte sosyal, ekonomik, hukuksal ve inançsal koşulların hem belirleyicisi hem de sonucu olarak yer alır. Yani toprak ilişkileri alt yapıdır. Üst yapıyı (hukuk, ahlak, inanç, müzik, sanat) belirler.

1. Bölüm

Toprak'ta Mülkiyet Biçimleri

Önce toprak ilişkileri ile ilgili ıstılahların(terim- deyim) tanımlarına ve içeriklerine bakalım.

a) FEY' Arazi: İktisat tarihi olarak FEY' savaşın sakinleşmesinden sonra, mağlup olanların, galip gelenlerin korumacılığına girmesi denilmiştir.¹

Genel anlamda FEY “savaşla ele geçirilen yerlerden alınan şeyler ve sulh ile ele geçirilen yerlerden alınan menfaatlere” denir. Ya da FEY Müslümanların ortak olarak ele geçirdiği ve geliri onlara dönen bütün şeylere denir.² İmam Ebu Yusuf'a göre ise FEY toprağın haracıdır. ³ Fey İslâm tarihinde ilk kez Peygamber zamanında (Hicretin 4. yılında) **Beni Nadir** Yahudilerinin sürgün edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Peygamber, Beni Nadir'e ait malları, savaşa katılanlara **ganimet** olarak paylaştırmayıp Gereksinmesi olan **Muhacirlere** (Mekke'den Medine'ye göçenler – hicret edenler) vermişti. Bunun üzerine **Haşr Süresi**'nin; 6. ve 10. ayetleri nazil olmuştu.

b) HARACİ Arazi: Fey arazilerinin içinde çoğunluğunu oluşturan arazilerdir. Savaşla (anveten) ele geçirildikten sonra sahiplerinin ellerinde kalan, devletin belirlediği haracı ödemek üzere kullanım hakkı bırakılan (mülkiyeti değil)Haracı Arazi veya **anveten arazi**' lere denirdi.

c) SAVAFİ Arazi: İstılah (terim – deyim) anlamı; “Sahibi, Müslümanlarla savaşırken ölen veya Müslümanların önünden kaçan veya miras bırakmadan ölenlerin arazilerinin devlet başkanı tarafından seçilmesidir. **İbni Recep** savafi için “Beytü'l mal arazisi” tanımını kullanır. **Ezherî** ise “Devlet başkanının özel olarak kendisi için seçtiği **diyalar**'a (mülklere) Savafi denir.” Diyor. **Yahya b. Âdem**'de “hiç kimsenin elinde olmayan araziler devlet başkanının savafisidir. Demektedir. **Savafi**, devletin doğrudan eli altında bulundurduğu bütün zirai toprakları ve menkulleri içine alan devlet başkanının ümmet maslahatını göstererek doğrudan tasarruf yetkisi bulunan arazilerdir. Yani fethedilen arazi fetheden gazilere dağıtılmaz.⁴ İlk savafi örneğini Hz. Peygamber kullanmıştır. Beni Nadir Yahudilerinin Medine'de sürülmesi ile geride bıraktıkları verimli toprakları Hz. Peygamber'in istediği gibi kullanacağı savafisi olmuştur.

d) MEVÂT Arazi: Üzerinde herhangi bir bina ve ziraî gibi mülkiyeti çağrıştıran işaret yoksa köylüler için harman yeri, hayvanların toplanma alanı, mezarlık, odunluk, yaylak, çayırılık **değilse**, herhangi bir kimsenin de mülkiyeti altında bulunmuyorsa bu toprağa **ölü arazi** (mevat) denir. Amme araziler özel mülkiyete geçirilemezken mevat arazi ikta veya ihya yolu ile özel mülk durumuna getirilebilmektedir.⁵

e) ÖŞÜR Arazi: Sahiplerinin 1/10 oranında vergi ödedikleri Müslümanların arazisidir. Bunlar kendi toprakları üzerinde iken kediliklerinden Müslüman olan halkların sahip oldukları topraklar, ister Arap olsun ister Acem fark etmez. Aynen Medine ve Yemen arazisi gibidir. Kendilerinden **CİZYE** kabul edilmeyecektir. Ya Müslüman olmaları ya da öldürülmeleri seçeneği ile karşı karşıya bırakılan

¹ **Kudâme b. Ca'fer**, Kitabü'l Haraç ve Sın'â atu' l- Kitabe

S:204 Nakl: **Mustafa Demirci**, İslâm'ın İlk Üç Asrında

Toprak Yönetimi, S: 49, Kitapevi Yyl. 2003 İst.

Kur'an Hucurat Suresi 9.Ayet, Kakara s. 226. Ayet

² **Mustafa Demirci**, agy S: 50

³ **Ebu Yusuf**, Kitab el Haraç S: 23

⁴ **Mustafa Demirci**, agy. S: 85 vd.

⁵ **M. Demirci** agy, S: 119

bölgelerin **putperest Araplar**'ın toprakları da **öşür arazisi**'dir. Bu topraklara Resulullah hâkim olmuş, eski sahiplerinin elinde bırakmıştır. Savaşla ele geçirildikten sonra eski sahiplerine bırakılmayıp, gazilere pay edilen araziler de **öşür arazisi**'dir.⁶

f) KATÎ'A ve DAY'A: (Devlet ve Hanedan Çiftlikleri)

Haraç ve Emval (para ile alınan mallar) kitaplarında özel başlıklar adı altında ele alınmıştır. Ebu Yusuf "sahipsiz ve savafî arazilerden yapılmış **ikta' arazi**'dir. Der. Kalkaşendî **katâî'** (tekili Kati'a dır) yı "**iktâ – ı Temlik**" ile sahibinin mülkiyetine geçen arazidir diyerek tanımlamıştır.⁷ Mülkiyeti sahibinin olmak üzere devlet başkanı tarafından verilen arazilere "**katâî** denir. Devlet başkanının iskân ve imar amacıyla, uygun gördüğü kimselere verdiği araziye **katî'a** denir. Ziraî alanlardan **haraç** alınır. Komutanlara bir köyün veya bölgenin verilmesine de **katî'a** denir.⁸ Kısacası, ölü arazilerden **ikta'** edilmiş ya da Fey arazilerinden özel kişilerin temellüküne geçen ve özel mülk durumunu almış arazilere **KATÂÎ** denir. Nitekim İbni Hacer Askalanî "mevat araziden iktâ' edilmek suretiyle mülkiyet şeklini almış arazilere **katâî** denir" diyerek net bir tanım yapmıştır.⁹ **DAY'A** = Arapçada, meslek, geçim sağlanan arazi ve sanat gibi anlamlara gelir.¹⁰ Yerleşik toplumlar bu sözcüğü; **bağ, hurma** ve arazi cinsinden sahip olunan mülkler için kullanılırlar.¹¹ Kısacası; sahip olunan özel mülk, arazi, sulak bölgeler, köy, verimli topraklar, zenginlerin elindeki özel çiftlikleri ifade etmek için kullanılmaktadır.¹²

g) HİMA Arazi (Koruluk ve Meralar):

Hayvanların otlaması için herkesin yararlanması için ayrılan, mülk edinilmesi, ihyası (tarıma uygun duruma getirme) yasak olan arazilerdir.¹³ Cahiliye devrinde **himalar** kabilenin kolektif mülkiyeti sayılırdı.

Aslında HİMA arazisini, güçlü kabilelerin askeri güç kullanarak, bir bölgeyi kendilerinin olduğunu ilan etmeleri ve egemenlikleri altına almaları olarak özetliye biliriz.¹⁴

h) İRFÂK ve HARİM Araziler (Genele ait Sosyal Nitelikli Araziler) :

Mağribli Maliki kadısı **Davudî**, **HİMA**'yı incelerken "**MÜŞÂ**" kavramını kullanmakta ve bunu "**VADİ** veya **NEHİR ORTAKLIKLARI**" ile yani ortak alanlarla beraber saymaktadır.¹⁵ Abbasilerde "**Halk Himası**" na karşılık gelen "**Harim** ve **İrfak**" kavramlarıdır.¹⁶ Bunun yanında "AMME İÇİN", "Müslümanlar için", veya "Bütün Müslümanlar için" gibi ifadelerle bu tür amme mallarına işaret ediliyor.¹⁷ Kısacası; "**Harim Arazileri**" daha çok su kaynakları ve yerleşim yerlerinin kıyıları ile ilgili bir düzenleme olarak görünüyor ve suyun toplum açısından önemini dikkate alarak su kaynaklarının korunmasını amaçlıyor. Sözlük olarak "**Harim**" asla dokunulamaz ve ilişilemez biçiminde "**Haram Olan**" şey anlamındadır. İstilah¹⁸ anlamı; "Bir Akarsuyun çevresinde bulunup, ondan tam olarak yararlanmaya olanak veren haklar ve merafıktır."¹⁹ Diye tanımlanmıştır. Amme hakları ile ilişkisi ise, köy, yol ve akarsu yataklarının çevresindeki alanlar, mevat (ölü) statüsünden çıkarılarak, hukuksal koruma altına alınmış ve genelin yararlanmasına açılmış yerler olmasından kaynaklanır. (yani; merafık)

⁶ Ebu Yusuf agy, S: 69

⁷ Kalkaşendî, Nakl: M. Özdemir agy: s:160

⁸ Yakut el – Hamevî, Mu'cemu'l – Buldan, Nakl: M.Ö. s:160

⁹ İbni Hacer Askalanî, Fethu'l Bari Nakl M.Ö. S:161

¹⁰ Zemahşerî, Lisanu'l – Belağ, c: II, s:56 – 67

¹¹ İbni Manzûr, Lisanu'l – Arap, c:VII, s: 230–232

¹² Maverdi; Edebu'l Kadi, c:II, s: 224 Nakl. M.Ö. s: 166

¹³ Maverdi, el – Ahkâmu's – Sultaniye, s: 233 (t. 346)

¹⁴ Salih Ahmet Ali , "el – Hima fi Kar nil' - Evveli '1 – Hicri" el – Arabî, sy, VII, Riyad 1969 s:577, Nakl: M.Ö.

¹⁵ Davudî, Kitabû'l – Emval, s: 154- 155

¹⁶ H. Mehmet Güney, "Hima" DİA, c:18 s.53

¹⁷ Ebu Yusuf, Kitabu'l – Haraç s:187 – 198

¹⁸ İstilah: (Sulh'dan) bilim sözü, terim, tabir, s:474 F. Develioğlu. Osm.ca Türkçe Ansk. Lügat 1962 Ank.

¹⁹ MERAFİK = Büyük nehir yatakları, kentin ortaklık yerleri, (odunluk gibi) kimsenin malı olmadığı gibi mülkiyeti de kimseye ait değildir. Bütün Müslümanlara ait olan yerlerdir.

Harimin diğeri bir çeşidi de Ebu Yusuf'a göre; harman yeri, mezarlık, çöplük, mesire yerleri ve otlaklardı.

İrfak ise; yollar, Pazaryerleri, mezarlıklar panayır yerleri caddeler. Sokaklar, meydanlar gibi kamunun hizmetine ayrılmış yerlerdir.

1) VAKIF ARAZİ: İslâm tarihinin ilk dönemlerinde **Vakıf** müessesesi ve mülkiyeti etrafındaki tartışmalar üç ayrı zamanda üç farklı kavramla dışa vurmuştur. **Vakıf – Habs – Sadaka** Hz. Peygamber zamanında genel hayır işlerine ayrılan ödenekler “**sadaka**” olarak (kök: S-D-K) adlandırılmıştır. Buna vâkıfın **sadaka aşaması** denir. Burada vakfedilen malın mülkiyeti için bir farklılıktan bahsedilebilir.

Habs aşaması; ise Halife Ömer, Hz. Peygamber'e satın aldığı bir arazi için “ne yapayım” diye sorduğunda Hz. Peygamber, O'na “Mülkiyetini HABS et, gelirini fakirlere dağıt” buyurur. **Vakıf aşaması:** Mülkiyetinin habs edilerek devlet kontrolüne geçmesi Emeviler döneminde oldu. Mısır kadısı **Tu'be b. Nemr (733 – 737)** burada yaygın olarak bulunan sahiplerinin veya vasilerinin kontrolü altında bulan vakıflara el atarak ellerinden alarak devletleştirmiştir. Devletleştirilen bu habsler için İslâm tarihinde ilk kez **Vakıf DİVANI** kurulmuştur. Vakıf mallarının yönetimi **KADI'lara** devredilmiştir. Bu divan Mısır'da kalmamış başkent Şam'a uzanmış ve merkezî bir divan bile kurulmuştur.²⁰

Arazi üzerinde Kullanım Biçimleri (Devletin ve Bireylerin)

a) İKTA' SİSTEMİ: İkta' sözcük olarak “**pay**” ve “**hisse**” olarak vermek anlamına gelir. **İstilah** olarak; arazi ve taşınmaz malların ve bir hak kullanımının ve ayrıcalığının devlet başkanınca bir kimseye tahsis edilip verilmesine denir. Yaygın olarak arazi tasarruflarında “**ikta' etti.**” Biçiminde kullanılır.²¹ **Kudâme b. Cafer (öl.337/947)** “devlet başkanının, devlete bir şey ödemek üzere, rekabesiyle (mülkiyeti)beraber uygun gördüğü kimseye arazi vermesidir” şeklinde tanımlar. **Havarizmî** de bu tanıma katılarak **ikta'** edilmiş olan araziye **katâ'i** denildiğini eklemektedir.²² **İkta'** nın tarihin akışı içinde kazandığı “**kurumsal anlamıyla**”, İKTA' “devlet başkanının doğrudan tasarrufu altında bulunan araziler, madenler, kamu hak ve işletmelerinin mülkiyetiyle (temlik) ya da intifa (yararlanma) ve İrfak (işletme) haklarının veya ayrıcalığının belli koşullar çerçevesinde uygun görülen kimselere verilmesidir. İslâm'ın ilk zamanlarında İkta' yerine orijinal metinlerde “**vermek**” anlamına gelen “**ATA**” fiili kullanılmıştır. Hicrî 1. yüzyılın sonlarını doğru **İkta'** sözcüğü yaygınlaşmıştır.²³

İkta'lar genellikle ya **mevat** ve **savafi** arazilerin mülkiyeti ile beraber temlik ile veya devletin elindeki arazilerin ya da belli bir bölgenin **haraç gelirleri**'nin hizmet karşılığı ödeneği şeklinde verilmektedir.

Arazinin mülkiyeti ile beraber verildiği biçimine “**İKTA'-I TEMLİK**”, mülkiyetinin verilmediği ya da salt arazinin menfaatinin yani işletme ve (öşür ve haraç) gelirinin verildiği biçimlere de “**İKTA'-I İSTİĞLÂL**” denilmiştir. İkta'lar genellikle ya ölü arazilerden ihya amacıyla verilir ya da devletin elinde bulunan arazilerden (**savafi – ilca**(zorunda bırakma) – **müsadere** (el koyma) – **ihya – emvali haşriyye**) (malların toplanması) verilmektedir. **Fey** arazilerinin temlikten **ikta'** ı sorununa gelince, bu araziler Müslüman ümmetin ortak malı sayıldığından mülkiyetinin **ikta'** ile bir kişiye devredilemeyeceği teorik olarak doğrudur.

b) İHYA-I MEVAT) (Ölü Arazinin Diriltilmesi):

Bundaki amaç üretimin artırılması yani devletin vergi gelir alanlarının genişletilmesidir Ölü arazinin canlandırılması konusunda Hz. Peygamber'in “Kim ölü bir araziye ihya ederse, o arazi kendisindedir.”

²⁰ **Kindi, el – Vulat ve'l – Kudât** s: 346

²¹ **İbn Manzûr, Lisanü'l – Arab, “K-t-a” maddesi** M.Ö. agy. S:223'den Nakl.

²² **Havarizmî, Mefâti'h'l – Ulûm** s:86

²³ **M. Demirci, “ikta'” maddesi, DİA XXII** s: 43–47, 2000 İst.

Hadisi²⁴ temel ilke kabul edilmiştir. İhya –ı Mevat’dan maksat terk edilmiş, boş bırakılmış sahipsiz araziye tarıma açmaktır. Bunlar ise; ağaç dikmek, bina yapmak, akarsulara kanal açarak veya kuyu kazarak sulama yapmak, özellikle Mezopotamya’da bataklıkları kurutmak gibi işlerdir.

II. Bölüm

Tarım Arazisinin Vergilendirilmesi

Ortaçağ’da kurulan bütün devletlerin “**temel geliri**” tarım ürünlerinden toplanan vergilere dayanır. “*Her karış toprağın bir dirhem fazla vergi getireceğinden geniş alanlara yayılmanın temelini de diğer yönüyle toprak – vergi ilişkileri oluşturur.*”²⁵ O halde Ortaçağ, tarihin “**Tarım İmparatorlukları**” dönemidir.

Yine öncelikle vergilerle ilgili **İstılahları** (deyim ve kavramları) tanıyalım.

A) HARAÇ = İslâm **fıkıhı** (Şeriat hukuku) ve kamu maliyesi alanında tarım arazilerinden alınan vergilere genel olarak “**Haraç**” denilmiştir. Fakat **haraç** sözcüğü vergiler için değil, aynı zamanda “**cizye – humus – uşur**” gibi devletin diğer vergi gelirleri içinde kullanılmaktadır. Ancak toprakla ilgili anlamıyla ekili tarım alanlarından devletin almakta olduğu “**aynı**” (üretilen ürünün vergisi, ürün olarak verilir. Örneğin; 100kg. Buğday üretilmiş ise vergisi 10kg. Buğday’dır.) veya “**nakdi**” (Nakit – para olarak ödenen vergiler.) vergiler kast edilmektedir.²⁶

Şer’i fıkıhta, Gayr-ı Müslim tebaadan alınan vergileri ifade eder ki bu resimler(vergiler) iki çeşittir.

1- Haraç – ı Ru’us: Buna “**Cizye**” de denir. (Kelle vergisi) Kişi başına alınan bir vergidir. Kişisel vergi niteliğindedir. Reşit ve sağlam olanlar verir. Mükellef Müslüman olursa vergisi düşer.

2 – Haraç – Arazi: Devlet için devletçe topraktan alınan vergi veya üretim gelirinden alınan hissedir. Mükellef Müslüman olursa vergisi düşmez. Bu verginin şu bölümleri vardır.

a) Haraç –ı Mukaseme: Arazinin üretiminden verimine göre 1/10 (öşür) dan 1/2 (yarısı) sine kadar alınan vergidir. Vergi üretimin yarsını geçemez.

b) Haraç-ı Muvazzaf: Arazinin verimine göre dönüm ve cerib (216 lt. lik ölçü) gibi ölçüler üzerinde alınan **nakit vergi**’dir. İslâmiyet’in gelişmesi dönemlerinde haraç – ı araziye nin şu biçimde işleme tabi tutulduğu görülür.

Fetih yolu ile alınan yerlere;

1- Arz – ı Arap: Akarsuyu olmayan, çöl arazidir. Kuyu veya yağmur suyu ile tarım yapılır. Buralarda vergi **Zekât** olarak (1/10) alınır.

2 –Arz – ı Arap Dışı: Akarsuyu boyu ve tarıma uygun olan tarım alanıdır. Bu gibi yerler Barış (**Sulhen**) sonucu alınmışsa antlaşma hükümlerine göre haraç öderler. Şayet **Savaş (Anveten)** ile alınmış ise İslâm Devleti’nin koyacağı ilgili hükümlere göre vergi öder. Haraç Vergisi ilk defa Hz. Peygamber tarafından, **Hecer halkının** Mecusilerine bulûğ çağına gelmiş kadın ve erkeklerine konuldu. Daha sonra Halife Ömer Sevad halkına haraç vergisi koydu.

Hz. Peygamber Mecusiler için “*Bunlara ehl – i kitap hakkında icra ettiğiniz işlemi uygulayınız.*” demiştir.²⁷

Haraç – Uşr (Öşür) Vergileri Arasında Uygulama Biçimlerine Göre Başlıca Farklar

a) Mülkiyet bakımından ÖŞÜR, zenginlerin ödemekle yükümlü oldukları bir ortaklık (iştirak) hissesidir; **Haraç** ise, bir vergi olup mülkiyeti devlete aittir.

b) UŞR Beyt ül – Sadaka’da, **Haraç** ise Beyt ül – Mal ‘da toplanır.²⁸ Haraç malları bütün Müslümanlara ait bir ganimettir. Zekât malları ise Kur’an’ın zikrettiği Müslümanlara özgüdür.²⁹

c) Uşr şer’an belli kesimlerden başkasına verilmez. **Haraç** ise devletin giderlerini için harcanır.

d) Uşr nakit olarak alınmazken **Haraç** nakit alınır.

²⁴ **Buhari,** Sahibu’l – Buhari, **Hars** no: 15

²⁵ **Marshall Hodgson,** İslâm’ın Serüveni, terc:komisyon, 1- III 1993 İst., Nakl: M. Özdemir, S:329

²⁶ **İbn Manzûr,** Lisanu’l – Arap, C:II, S:251 – 253M.Ö. S:330

²⁷ **Ebu Yusuf,** agy. S: 296

²⁸ Hicri 2. yüzyıldan itibaren devletin geliri üç kaynağa dayanır. 1- Zekât, 2- Ganimetler 3- Cizye dir. İlki Beyt ül – Sadakaya İkinci ve Üçüncü Beyt ül Mal’a gider.

²⁹ **Ebu Yusuf,** agy; S:211

e) Uşr 1/10'dan fazla olamazken **Haraç** üretilenin ½ sine (yarısına) kadar olabilmektedir.

f) Uşr devletçe affolunamaz. **Haraç** ise olabilir.

g) Uşr Fey' in içine alınmazken **Haraç** ise Fey'in içindedir. UŞR Fey erbabına, Fey malları da UŞR Erbabına verilemez. Çünkü Fey ve Ganimet malları İslâmiyet uğrunda savaşanlara özgüdür.³⁰

Haraç mallarının toplanması, taşınması, depolanması vb. işler için yapılan masraflar beyt ül – maldan karşılanır.

B) ÖŞÜR = Sözlük anlamı 1/10'dur. Sosyal yardım için alınan 1/10 vergi demektir. Öşür terimi çoğunlukla **sadaka** ve **zekât** anlamında kullanılmaktadır. Asurca'da aynî ve altın olarak ödenen vergi **iş-ru-u** sözcüğünden (ki bu vergi Asurlularda mabet haremeleri için alınırdı. Ancak krallarında aldığı vergi idi.)Musa yasalarında 1/10 vergi demek olan İbranice **ma'aşer** (Tekvin, XIV, 20, XXIX, 20 vd.) sözcüklerine uymaktadır.

Güney Arabistan'da İslâmiyet öncesi, rahiplerin günlük hasadından **Tanrı Sin** adına **Uşr** alındığı ve genel masrafların ve konukların nafakasının karşılandığı bilinmektedir. Keza Kur'an'a göre müşrik Araplar, Bedular gibi, Fellâhlar ve bir de Kureyşliler, ürettiklerinin veya hayvanlarının bir bölümünü Allah veya tapınılan başka bir şey için veriyorlardı.

“Uşr” deyiimi gerçekte Kur'an'da geçmemektedir. Ancak Kur'an'da **Enam Süresi 141. Ayet** ile 1/10 vergi, daha doğrusu **yarı – onda-bir** vergi arasında bir ilişki kurulmuştur.

Hz. Peygamber tamamıyla bilinçli bir tarzda Uşr'un ibadet ile bütün bağlarını bertaraf etti.³¹ Uşr'un bir vergi olarak verilmesini istedi. Öte yandan bir Hıristiyan bir Müslüman'dan Uşr'a tabi olan bir arazi satın alırsa iki katı Uşr (humus) ödemek zorundadırlar. ³² Bir Müslüman zimmet ehli olan bir kimseden ekmek üzere bir arazi alırsa, ürettiğinin **Öşrü'** (Uşr)nü kendisi öder. Mal sahibi olan Zimmî ise emlak ve haraç vergisini öder. Ebu Yusuf'a göre Uşr vergisi, sebzelerden, hayvan yemi olan bitkilerden veya yakılan odunlardan değil yalnız devamlı tarım ürününden alınması gerekir. ³³

C) GANİMET = İslâm bilginlerinin tanımlarına göre; “savaşta Müslümanlara yenilenlerden ele geçirilen silâh, binek hayvanları ve bütün diğer taşınır mallara denir.” Bu ganimetlerin 4/5 savaşa katılanlara geri kalan 1/5'i (Humus – Şer'i) Tanrı'ya ve elçisine, O'nun ailesine, yetimlere, yolda kalanlara ve muhtaç olanlara aittir.

Arap kabile başkanları çok eski zamanlardan beri ganimetten bir pay almakta idiler. Hz. Peygamberin devlet giderlerini karşılamak için, ganimetten Allah adına 1/5 pay alması aslında bir yenilik değildir.³⁴ Harp tutsakları dahi ganimet sayılmaktadır. Müslümanların eline düşen kâfirler, kadın ve çocuklar da ganimet sayılır ve pay sahibi askerler arasında paylaşılırdı. Ancak devlet başkanı, özgür ve reşit olan savaş tutsaklarını bir başka biçimde işleme tabi tutabilir, fidye karşılığı, hatta fidyesiz azat edebilir. Müslüman savaş tutsakları ile takas edebilirdi.³⁵

İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre; “ganimetin paylaşılmasını belirleyen kurallar, fethedilen ülkelerin topraklarına uygulanmaz. Yani topraklar ganimet sayılmaz. “Ganimet bana helaldir. Benden önce hiçbir kimseye helal olmamıştır”. Hz. Peygamber (Hadis)³⁶ Zimmî, köle ve kadınların savaşta çıkarları olmazsa kendilerine ganimetten bir şey verilmez.

D) CİZYE =(Kafa, Kelle) Vergisi, kişisel yükümlülük; İslâm şeriat'ında **ehl – i el – zimme** üzerine yüklenen **korumacılık** ve **güvenlik** vergisidir. Fıkıhta, cizyeden **Cihad** ile olan ilgisi nedeniyle bahsedilir.

“Müşrikler İslâm Dinini kabul etmek veya öldürülmek şıklarından birini ile karşı karşıya iken, **ehl – i kitap** olanlar cizye vermek suretiyle, kendilerini, ailelerini ve mallarını İslâm devleti'nin güvenliğine

³⁰ **Ebul Ula Mardin**, İslâm Ansklp. C: 5/1 s: 223 Vd.

³¹ **Kur'an**, Enam Suresi, 136. ayet

³² **İslâm Ansklp.** c: 9, s: 482, Öşür Md.

³³ **Ebu Yusuf**, agy, s: 302

³⁴ **Kur'an**, Enfal Suresi, 42 ayet

³⁵ İslâm Ansklp. C. 4 S: 716

³⁶ —**Ebu Yusuf**, agy, S: 403

ve korumacılığına teslim etmiş olurlardı.”³⁷ Fıkıh, bu Ayete (IX/29) dayanarak, cizye ’yi **Beni Tağyib kabilesi Hıristiyanları ile Necranlılar**’dan başka gerek Irak **Sevadi**’nda gerek **Hire**’de bulunan **Yahudilerden, Hıristiyanlardan, Mecusilerden, Hıristiyan olan Sâibîlerden, Yahudi olan Samire** taifesi halkından **Cizye alınması** vaciptir der. Bunu ödeyen yükümlüler inanç ve ayinlerinde serbest, hatta tapınma yerleri de güvenlik altındadır. Kadın ve çocuklar, ihtiyar erkekler ve engelliler savaşacak durumda olmadıklarından bu vergiden muaftırlar. Cizye nakit olarak ödenir. Ancak bazı durumlarda elbise ve çeşitli giyim eşyaları ile de ödenir. Müslüman olan bir gayr – ı Müslim’in cizye vergisi kalkardı.

Osmanlı’da cizye 10 Mayıs 1855’te yayınlanan yasa ile dinî vergi olmaktan çıkartıldı. Askerlik hizmeti muafiyet vergisi oldu. Bu vergi de gayr – ı Müslimlerden alınmaktaydı. Meşrutiyetle (1876) birlikte Gayr – ı Müslimler askerlik hizmetine tabi tutulduklarından tamamen kalkmış oldu. ³⁸

E) SADAKA= Sözcüğün kökü ‘SDK’dır. Doğruyu söylemek anlamına gelir. Bir Müslüman’ın **sadaka** vermesi onun Din’inin doğruluğunu (**sıdk**) gösterir. İstilah (deyim) olarak asıl anlamı; insanın kendi isteği ve arzusu ile verdiği, maddi bir değeri olan nesnedir. Eylem olarak **“hayırseverliktir**. Arap bilginlerine göre **“sadaka”** sözcüğü iki tür anlamda kullanılır. Birinci olarak **“zekât”** ın yani isteğe bağlı olmayan ve ölçüsü çeşitli olan fakirler için alınan **“şer’i vergi”**nin karşılığı olarak kullanılır. Bunun anlamı Kur’an’da açıklanır.³⁹ Öte yenden **Buhari**’de Sadaka hiçbir fark gözetilmeksizin Zekât yerine kullanılmıxtır. el - Arabi Sadaka’yı şöyle tarif eder; sadaka hem isteğe bağlı, hem de zorunlu olarak yapılan bir ibadet uygulamasıdır. Sadaka gösteriş için verilmemelidir. Gizli olarak verilen makbuldür.

Kimler sadakadan yararlanır: yoksullar ve muhtaçlar. Düşman eline tutsak düşenler, borçlular, cihada katılanlar, yolcular ve kalbi İslâm’a ısındırılmak istenenlere verilir.⁴⁰ Cizye vergisi kesinkes alınır. Cizye haraç gibidir. Affı yoktur.

F) ZEKÂT = İyi, düzgün ve temiz olmak, artmak, övmek, bereketli olmak anlamlarına gelir.

Sözcük, fıkıh ıstılahı olarak da, zengin olan bir Müslüman’ın sahip olduğu mallarının belli bir kısmını belli bir zaman sonra, İslâm’ın tarifine göne hak kazanmış olan Müslümanlara, Tanrı’nın emri sayıp ve Tanrı’nın rızasını kazanmak için vermektir.⁴¹

Zekât sözcüğü, İslâm’ın Mekke devrinden itibaren Kur’an’da bir İslâmî kurum olarak bilinen anlamında kullanılmıştır.⁴² İslâmın **“Beş Şartı”** içinde yer alan ve bütünüyle malî bir tapınma olan zekât, iktisadî, sosyal, hukuksal yönleriyle de bir İslâmî kurum olup öneminden dolayı Kur’an’da 30 kez tekrarlanmıştır.

Örftte mecburi olmayan küçük bağışlar için kullanılan **sadaka** sözcüğü de Kur’an’da **zekât** anlamında geçmektedir.⁴³

Hemen bütün dinlerde olduğu gibi, İslâm’da da varlıklı kimseler fakirlere yardım etmeye davet edilmişlerdir. Ancak bütün bu naslar, öneriden öteye geçmemiş, yardımın yükümlülüğünü ve ölçüsünü sınırlamamış, yapmayanlar için yaptırım getirmemiş, daha da önemlisi yoksulluk sorununu ortadan kaldırmayı değil, salt gereksinimleri azaltmayı ve acıları hafifletmeyi amaç edinmiştir. Yine Mekke devrinde **zekâtı** içeren ayetler emir bildirimini şeklinde değil, haber verir biçimindedir. **“onlar zekâtlarını verirler.”** İfadesi kullanılmaktadır. Zekât vermenin Mu’minlerin doğal ıraları olduğuna işaret edilmiştir.⁴⁴ Adı geçen Ayetler Mekke döneminde Zekâtın farz kılındığına tanıklık etmektedir; ancak bu

³⁷ Kur’an, Tevbe Suresi, 29. ayet

³⁸ İslâm Ansklp. C.3 s: 199 vd.

³⁹ Kur’an: IX - 58 vd. IX - 104vd

⁴⁰ İslâm Ansklp. C:10,S: 32 vd.

⁴¹ Yusuf el – Karzavî, Fıkıh el – Zekât, C:1, S:39 vd. 1969 Beyrut. Nakl. İslâm Ansklp. C: 13, S:495, Zekât Mad.

⁴² Kur’an 7/56, 19/ 31, 55, 21/ 72, 23/ 4
27/ 3, 30/ 39, 31/ 3, 41/ 7,

⁴³ Kur’an 9 – 58, 60, 103

⁴⁴ Kur’an 30/ 38–39, 27/ 1–3

Zekât Medine devrindeki gibi kurumlaşmış değildir. Miktar Mu'minlerin isteğine bırakılmıştır. Medine'de Müslümanlar artık bir yurt ve devlete sahip olduklarından Zekât Kurumu da bu yeni duruma uygun duruma getirilmiş Ayet ve Hadislerle kesin olarak emredilmiştir.⁴⁵ Ayrıca çiftçilere hasat zamanı ürettiklerinin **zekâtını** vermeleri emredilmiştir.⁴⁶

Özgür, akli başında ve ergenlik çağına gelmiş her Müslüman'ın Zekât vermekle yükümlü bulunduğu İslâm bilginleri hem fikirdir.⁴⁷ Zekât, sosyal, ekonomik ve siyasal yönü ile büyük bir öneme haiz ve beş temel şarttan biridir.

Müslüman olmayanların Zekât ödeme yükümlülüğü yoktur. Ancak Gayr – ı Müslim tacirlerin ticarete kullandıkları mallardan **yarım öşür (1/20)** alınır.

Zekât ödeme yükümlülüğünün koşulları;

Kur'an'da Zekât ile ilgili Ayetler içinde;

1) Altın, gümüş, maden, hayvan, tarım ürünü, ticarî kazançlarında bulunduğu mallardan alınacağını belirtilmekle beraber, Zekâta tabi bütün mallar sayılmadığı gibi en az ödenecek matrah ve miktar açıklanmamıştır. Bunlar Peygamberin sünnetine bırakılmıştır.

2) Mallar, artan gelir ve kazanç sağlayan cinsten olmalıdır. Bir at ve köleye sahip olan Müslüman bunlara Zekâ vermez.

3) Hesaptır. Yani malın belli bir miktarı bulmasıdır.

4) Bir ailenin yiyeceği, giyeceği, meskeni, borç karşılığı mal, sanatta ve zanaata kullanılan araç ve takım, silâh, ev eşyası, binek hayvanı, kitaplar Zekâtın dışındadır.

5) Zekâtı verilecek malın edinilmesinden **bir tam yıl** geçtikten sonra Zekâtı ödenir.⁴⁸

Çiftçilik ve taşımacılıkta deve ve sığırdan zekât alınmaz.

Sığır ve manda cinsinin zekâtı 30 adetten başlar. Sayısı 30'dan aşağı ise zekâttan muaftır. Koyun iki yaşına basmadan zekâta tabi olmaz. Peygamber Efendimiz bir zekât toplama görevlisine; “zekât alınan mallardan dolayı halkı nefret ettirecek işlemlerden bulunmayın” diye uyarılmış “Zekâtı halkın üzerine titrediği en iyi mallarından **alma**, yaşlı, genç, özürlü, ayıplı hayvanları zekât olarak kabul” buyurdu.

Zekât Nerelere Verilir:⁴⁹

Kur'an'a göre;

1 – **Yoksullar:** Zekât verecek kadar malı olmayanlara.

2 – **Miskinler:** Hiçbir malı olmayanlara.

3 – **Memurlar:** Zekât toplamakla görevli olanlara zengin de, yoksulda olsalar hak ettikleri ücret verilir.

4 – **Müellefe – i Kulub:** Kalpleri kitaba(Kur'an) ısındırılacak olanlara

5 – **Mekâtep olan köleler:** Tutsak olan bir yakınının bedelini ödeyerek özgür kalmasını isteyenlere

6 – **Borcunu Ödeyemeyenler:** Borçlu ama ödemeye gücü olmayanlara

7 – **Fi Sebîlillah:** Gazi (Mücahid) savaşa katılmak istiyor ama atı olmayanlara. Bazı tefsircilere göre; yolda kalmış hacılara veya Hac yollarının yapılmasına.

8 – **İbni's Sebîl:** Yanında harçlığı kalmamış olan yolculara verilir.

Eğer zekâttan artan olursa **İmam – ı Müslümin** (Devlet başkanı – Halife) istediği gibi sarf edebilir.⁵⁰

İslâm devletinin, Zekâtı naslara uygun olarak toplamak ve dağıtmak asli görevidir. Nitekim Zekât içinde Beyt ül – Malda ayrı bir divan açılmış, tıpkı Cizye – Haraç – Ganimet, Beyt ül – mal divanları gibi.

Başlangıçtan III. Halife Osman zamanına kadar her çeşit malın Zekâtı devletçe toplanıp dağıtılmış, halife Osman kendi döneminin koşullarını göz önüne alarak **para – altın – gümüş – ticareti meta'** larını içine alan gizli (batın) malların Zekâtını ödeme işlemini fertlere bırakmış, geri kalan açık (zahir) malların Zekâtını yine amiller aracılığıyla toplamış ve dağıttırıştır.

31/ 4, 7/156 – 157, 61/ 6 – 7

⁴⁵ Kur'an; 2/ 110, 9/ 5 – 103

⁴⁶ Kur'an; 6/ 141

⁴⁷ İbn Rüşd, Bidayât el – Müctehid c:1, s:209

İbn Kudâme, el – Mugnî c:II, s:494, İslâm Ansklp. Nakl. C: 13, S: 495 vd.

⁴⁸ İslâm Ansklp. Zekât Mad. C:13, S: 496 vd.

⁴⁹ Kur'an; 9/ 60

⁵⁰ İmam Ebu Yusuf, agy, s:212

III. Bölüm

İslâm'da Toprak Mülkiyetinde ve Vergide İlk Uygulamalar

Fetihlerden hemen sonra belirlenen, Müslüman ve Zimmî ayırımı üzerine kurulan toprak ve vergi sistemi, doğal olarak Müslüman olmayanlara (Gayr-ı Müslim) daha ağır vergi ve toprakları üzerinde sınırlandırıcı mülkiyet kayıtları getirmekte idi. Bu sistem toprak maliklerinin dinî durumlarını dikkate almaktaydı. Bir taraftan İslâmlaşmayı özendirirken öte yandan da Müslümanlığa geçenlerin arazi ve vergilerinde, Müslümanların sahip olduğu hakların geçerli olmasını gerektiren ilkeleri kapsıyordu.⁵¹ Örneğin H.127/742 yılında Mısır'da, Müslüman olanlardan **cizye vergisinin** alınmayacağıın ilanı üzerine kısa zaman içinde Hristiyanlıktan Müslümanlığa 24.000 kişi geçmişti.

Hz. Peygamber Zamanında Uygulamalar:

a) Beni Nadir Yahudileri:

Toprak mülkiyeti, vergiler ve sahiplerinin durumu ilk İslâm fetihleri sırasında kentlin veya bölgenin fetih şekline (anveten veya sulhen) göre belirlenmekteydi.

İslâm tarihinde ilk fetih Hz. Peygamber zamanında, hicretin 4. yılında **Beni Nadir Yahudileri'** nin sürgün edilmesi ile gerçekleşti. Hz. Peygamber Beni Nadir mallarını, savaşa katılanlara **ganimet** olarak paylaşmadı. Bu mallar Peygamber'e aitti. Ancak kendileri bu malları muhtaç muhacirlere vermeyi kararlaştırdı.⁵² Bunun üzerine **Haşr Suresi'**nin 6. ve 10. Ayetleri nazil olmuştur. "**Fey Ayetleri**" olarak bilinen bu ayetlerde, ilk kez bir bölge İslâm Devleti'nin eline geçmiş ve ele geçen mülkün nasıl yönetileceği açıklanmıştır.⁵³

Sulhen (barış ile) ele geçen malların hukuku, ganimetten (anveten - savaş ile) farklıdır. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in **Hayber, Vadi'l Kura, Fedek** ve **Huneyn** fetihleri ile ilgili uygulamasında farklılıklar vardır. Daha sonraki dönemlerde bu durum Fey – Ganimet tartışmasının temel nedeni olmuştur.⁵⁴ Fetihlerden sonra savaşla ele geçen menkul (taşınır) mallar ganimettir. Gayrı menkuller (taşınmaz) mallar ise Fey'dir.

b) Mera (Otlak) İşlemi:

Hz. Muhammed **en – Naki** bölgesini Müslümanların atlarının otlaması için "**Mera**" olarak ayırdı. Meraya müdahale edenlere yaptırım uygulaması esasını koydu. Hz. Peygamber Akarsu, yağmur ve sel sularının kullanılması için şu kararları almıştır. Herhangi bir suyun üst tarafında olan kimse suyu ayak topuğuna kadar tutacak geri kalanı aşağıya salacaktır. Eğer ekin değil de ağaçlık ve hurmalık ise ayakkabı tasmalarına yükselineye kadar suyu tutacak sonra kendilerinden aşağıdakilere suyu salıverecektir.⁵⁵

c) Madenler Hakkında Uygulama

Hz. Peygamber **el – Fûru** bölgesindeki madenleri Bilal b. El – Haris'e **ikta** olarak verdi. Bilal'ın çocukları bu arazinin bir kısmını Ömer b. Abdülaziz'e (Emevî Halifesi 717 – 720) sattılar. Burada yeni madenler bulununca anlaşmazlık çıktı. Hz. Peygamberle yaptıkları bağıtı gösterdiler. Madenleri işletme hakkı Bilal'ın çocuklarında kaldı. Bütün maden gelirlerinden 1/5 zekât alınmaktaydı. Hz. Peygamber kendilerine başvuru üzerine Medine' de bir Pazaryeri belirledi. Orada herhangi bir vergi alınmayacağını buyurdular.

d) Beni Kurayza Yahudileri ve Malları:

Hendek (Ahzab) Savaşı'nda Kurayza Yahudileri Düşmanla işbirliği yaptıklarından Medine Sözleşmesini ihlal ettiler. Kaleleri kuşatıldı. Hz. Peygamberin vereceği karara boyun eğmek koşulu ile

⁵¹ Daniel Dennet, el – Cizye ve l' İslâm, Nakleden M. Demirci, İslimin İlk Üç Asrında Toprak Yön. S:21

⁵² El – Belazuri, agy, s: 23

⁵³ Kur'an; Haşr ve Ahzab Sureleri.

⁵⁴ Mustafa Fayda; "Fey" DİA, c:XII, s: 511

⁵⁵ El – Belâzuri, Fütûhu'l – Büldân, s: 10 vd. Çev: Mustafa Fayda. T.C. Kültür Bakan. Yyl. 2. baskı 2002 Ank.

kalelerinden çıktılar. **Sa'd b. Muaz**'ın hakem olmasını istediler Hz Peygamber de Evs Kabilesi'nden olan ve daha önce Beni Kurayza ile Peygamber arasındaki yazışmaları yapan Sa'd b. Muaz'ı hakem olarak kabul etti. . Muaz kadın ve çocukları tutsak edilmesine, mallarının Müslümanlar arasında paylaşılmasına erkeklerinde (sakalı çıkanların) öldürülmesine karar verdi. Ve uygulandı. ⁵⁶ (Şer'an tam savaş hukuku)

e) Hayber Yahudileri:

Hicretin 7. yılında Hz. Peygamber Hayber seferine çıktı. Yahudiler savaştılar, karşı koydular. Bir aya yakın muhasara edildiler. Sonunda pes ettiler. Canlarının bağışlanması, çoluk çocuklarının bırakılması koşulu ile teslim oldular. Altın ve gümüşlerini, yedek elbiselerini, silahlarını ve topraklarını Müslümanlara terk edeceklerdi. Koşulları kabul edildikten sonra Hz. Peygambere bir öneri daha sundular. Tarımı ve meyveciliği iyi biliriz. Bizi yerimizde bırak dediler. Hz. Peygamber yetişen tahılın ve meyvenin yarısını vermeleri koşulu ile Yahudileri yerinde bıraktı. (Şer'an sulh uygulaması)İkinci Halife Ömer zamanında burada veba salgını çıktı. Zaten Müslümanlara da iyi davranmıyorlardı. Halife Ömer Yahudileri Hayber'den kovdu. Malları orada payları olan Müslümanlara dağıtıldı.

f) Fedek Yahudileri:

Fedek Hayber'e bağlı bir kasabadır ve Hayber gibi burada da Yahudiler oturmaktadır. Hz. Peygamber Haber'e seferine giderken buraya Ali'yi gönderdi. Ertesi sene (6/627) Hz. Peygamber Hayber'den dönerken Ensar'dan **Muhayyisa b. Mesud**'u Fedek halkını görüşmelerde aracı olarak görevlendirdi.⁵⁷ Fedek halkının başkanı **Yahudi Yuşa' b. Nun** idi. Fedekliler topraklarıyla birlikte yurtlarının yarısı karşılığında anlaşmak istediler. Hz. Peygamber onların bu isteğini kabul etti. Böylece Fedek'in yarısı yalnızca Peygamber'e ait oldu. (Sulhen) Hz. Peygamber Fedek'ten elde edilen geliri yolcu ve konukları için harcıyordu.

g) Vadîl – Kura ve Teyma

Hz. Peygamber savaşından sonra **Vadi'l – Kura**' ya geldi. Halkını İslâm'a davet etti. Redd ve savaş oldu. Fethedildi. Mal ve ticari eşya ganimet sayıldı. Hz. Peygamber bu ganimeti **5'e bölerek** taksim etti. (**Humus – Şer'i**) Araziyi ve hurmalıkları Yahudilere bıraktı. Üretimin yarısı İslâm devletine verilecekti. Teyma halkı bu durumu öğrendiğinde cizye ödemek suretiyle Hz. Peygamberle anlaştılar. Valiliğine Yezit b. Ebu Süfyan atandı.

h) Mekke' nin Fethi ve Uygulanan Hukuk:

Hudeybiye Antlaşmasına (H:6/628) göre taraflar (Mekke ve Medine) istedikleri kabile ile anlaşma yapabileceklerdi. Ancak silahlı yardım yapılmayacaktı.

Beni Bekr kabilesi Kureyşlilerle, **Huzaa** Kabilesi de Hz. Peygamberle anlaşmışlardı. (Zaten Huzaa Kabilesi ta Peygamber'in dedesi **Abdülmuttalib** ile anlaşmaları vardı.)

Bu iki kabile arasında savaşa Kureyşliler silahlı olarak karıştılar. Böylece Hudeybiye Antlaşmasına uymadılar. Ebu Süfyan'ın aracılığını Hz. Peygamber kabul etmedi. Mekke üzerine yürüdü.

Mekkelilerin öncü birlikleri dağıtıldı. Ebu Süfyan'ın aracılığını Hz. Peygamber bu sefer kabul etti. Kentin teslimi koşullarında anlaştılar.

Her kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvenlidir. Kim kapısını örter, silahını bırakırsa güvenlidir. Yaralı olana ve kaçana dokunulmayacaktır. Cahiliye çağındaki bütün şerefli şeyler kaldırılmıştır. (Kan davası dâhil)

Yalnız Sidanet ve Sikayet devam edecektir. ⁵⁸ Kâbe'deki bütün put ve resimler temizlenmiştir.

Hz. Peygamber mülkiyetle ilgili hiç bir işlem yapmamıştır. (Savaş veya barış hukuku uygulanmamıştır.

Not: Ensar Hz. Peygamberin bu uygulamasını “ O'na akrabasına meyil, kabilesine acıma duygusu hâkim oldu” diye eleştirmişlerdir. Hz. Peygamber ise “Bu Tanrı'nın isteğidir.” demiştir.⁵⁹ Hz.

⁵⁶ El – Belâzurî, agy. S:29

⁵⁷ İslâm Ansklp. Fedek Mad. C:4, S: 537

⁵⁸ Sidanet = Kâbe koruyuculuğu
Sikayet = Sakalık, Hacılara su dağıtma

⁵⁹ El – Belâzurî, agy, S: 57 S:86

Peygamber tekrar Medine'ye döndü. Mekke'ye Ümeyye oğullarından **Attab b. Esid**'i vali olarak atadı.

ı) Taif'in Teslim Olması: (H: 8 / 630)

Huneyn savaşında yenilen **Hevazin** Kabilesi Taif Kalesine sığındılar. Hz. Peygamber Taif Kalesini kuşattı. Kale alınmadı. Hz. Peygamber **el – Ci'rane'** ye geldiğinde Taifliler Hz. Peygamber'in geri geleceğinden korktuklarından anlaşmak için elçi gönderdiler. Aşağıdaki koşullarda anlaştılar. Müslüman olacaklar. Malları ve hazineleri kendilerinde kalacak. Faiz almayacaklar ve şarap içmeyecekler.

Taif'in çevresinde Yemen ve Medine'den sürülmüş Yahudiler vardı. Ticaretle uğraşırlardı.

Bu Yahudilere **cizye vergisi** konuldu. Taiflilerin ürettiği **hurma** ve **üzüm**'e de **zekât vergisi** konuldu.

⁶⁰

ı) Tebala ve Cüreş'in Teslimi

Buranın halkı da savaşız teslim oldular. Yerlerinde kalacaklar.

Kitab ehlinde olup ergenlik çağına gelen her erkek **yılda bir dinar vergi** alınacak.

Müslümanları konuk edinme zorunluluğu getirildi. Buraya **Ebu Süfyan b. Harb**'i vali atadı.

h) Tebûk, Eyle, Ezruh ve el – Cerba

H. 9/631 yılında Medine üzerine bir sefer duyumu alınması üzerine Hz Peygamber **Şam** yakınlarında **Tebûk** üzerine sefere çıktı. Savaş olmadı. Tebûk halkının **cizye vergisi** vermesi koşulu ile anlaştı.

Eyle halkı ile de **cizye** – Müslümanları **konuk etme** koşulu ile anlaştı. Ayrıca **Eyle halkı** dış saldırılara karşı korunacaktı. **Ezruh** halkı yılda **100 dinar vergi**' yi kabul etti.

k) Beni Habibe ve Makna Yahudileri ise:

Avladıkları balıkların 1/4 ünü, Yetiştirdikleri hayvanların 1/4 ünü, Ürettikleri meyvelerin 1/4 ünü Yaptıkları **zırhların** 1/4 ünü, Kadınların dokuduklarınının 1/4' ünü vergi olarak vereceksiniz.

Cizye ve angarya çalışmadan muafsiniz.

Günahlarınızı ve katıldığınız bütün kan davalarınız Hz. Peygamber tarafından kaldırılmıştır.

l) Dûmetu'l – Cendel Fethi (H:9/631):

Resulullah, **Halid b. Velid**'i Dûmetu'l – Cendel üzerine gönderdi. Halid buranın hükümdarı **Ukeydir b. Abdulmelik**'i tutsak ederek getirdi. Ukeydir Hz Muhammed'in huzuruna gelince Müslüman oldu. Resulullah ona koşulları yazılı bir belge verdi.

Bu belge Ukeydir Müslüman olduğu için verilmiştir.

Suyu az olan, tarım yapılmayan topraklar,

Üzerinde herhangi bir eser bulunmayan topraklar

Zırhlar, silâhlar, binek hayvanları ve kaleler Bize aittir.

Size ait olanlar ise; Çevresi çevrilmiş hurmalıklar, Devamlı akan sular, Otlaklar size yasak değildir.

Zekât alınacağı zaman hayvanlarınız toplanmayacak buldukları yerlerde hesabı yapılacaktır.

Namazı vaktinde kılacak ve zekâtı zamanında ödeyeceksiniz.

H. Peygamber vefat edince Ukeydir anlaşmayı bozdu. **Hire**' ye gitti. Oraya **Dûme** adını verdi.

Ukeydir' in kardeşi **Hureys b. Abdulmelik** Müslüman oldu. Dûme ülkesi ona verildi.

m) Yemen ve Necran ile anlaşma:

Yemen Necran halkını temsilen iki **rahip** (**es – Seyyid** ve **el – Akip**) Hz Peygamber'in huzuruna geldiler. Aşağıdaki koşullarda anlaşma oldu.

Necran halkı; 1000 Recep ve 1000'ide Sefer aylarında olmak üzere 2000 elbise teslim edecekler.

⁶⁰ Toprakta yetişen şu dört ürünün dışında zekât alınmaz.

Zekât alınan ürünler = **Buğday – Arpa - Hurma – Üzüm**

Her bir elbisenin değeri **1 gümüş ûkîyye**⁶¹ değerinde olacaktır. Değerin az veya çok olması dikkate alınacaktır.

Necran halkından alınan **zırh, at, deve** ve öteki malların değerleri hesaplarına eklenecektir.

Resulullah'ın elçilerini **1 ay konuk** edeceklerdir.

Müslümanlar Yemen'de savaşa girerlerse; Necranlılar **30 zırh, 30 at, 30 katır** ödünç vereceklerdir. Bu ödünçlerden eksilen olursa bu eksiklerin iade edileceğine dair Müslüman elçiler teminat vereceklerdir.

Canları, malları, toprakları, mabetleri, hacları güvence altındadır.

Rahipler, papazlar ve kilise görevlileri görevlerine devam edeceklerdir.

Hiçbir kimseye zulüm ve işkence yapılmayacaktır.

Mülklerine dokunulmayacaktır.

Cahiliyeden kalan kan davaları güdülmeyecektir.

Necran halkından savaşmak için asker alınmayacaktır.

Bütün hak isteklerine yansız olarak bakılacaktır.

Faiz kaldırılmıştır. Alanlar Resulullah'ın zımmetinden çıkacaktır.

Not: Resulullah hastalığında şöyle buyurmuşlardı. **“Arap toprağında iki din bir arada**

olmayacaktır.” İkinci Halife Ömer bu **Hadis** 'e dayanarak Necran halkının topraklarını satın alarak onları Necran'dan çıkartmıştır.

n) Yemen Halkı ile Anlaşma:

Yemenliler Hicaz'daki gelişmeleri öğrendiklerinde Resulullah'a elçiler göndererek anlaşmak istediklerini ilettiler. Hz. Peygamber'de onlara yazılı bir belge verdi. Bu yazılı isteklere uymalarını istedi.

Yemenliler Müslüman oldukları takdirde ellerindeki malları, toprakları ve hazineleri kendilerine kalacak ve onlar Müslüman oldular.

Gayr – ı Müslimler (Hıristiyan, Yahudi, Mecusi) **cizye vergisi** verecekler. Yetişkinlerden kişi başına **bir dinar** veya bunun karşılığı **ma'afir kumaş**

Arpa, Buğday, Hurma, Üzüm ve Kuru Üzümden 1/10 veya 1/20 **zekât** verecekler.

Yağmur ve akarsu ile tarım yapılan yerlerde; 1/10

Dolap ve kovalarla sulanan yerlerde 1/20 zekât

o) Umman Halkının Müslüman Olması:

Resulullah **Ebu Zeyd el – Ensarî** ile **Amr b. El – Asi** (ki Ebu Zeyd el – Ensarî Hz. Peygamber'in sağlığında Kur'an'ı toplayanlardan birisi idi.) Umman hâkimi **el – Cürendâ'** nın iki oğlu **Abd** ve **Ceyfer**'e elçi olarak gönderdi. Onlar Müslüman oldular. Resulullah vefat edince irtidat (İslâm'dan dönme) ettiler. Üzerlerine asker gönderildi. Tekrar Müslüman oldular.

ö) Bahreyn Halkının Müslüman Olması:

Resulullah H:8/630 yılında **el – Âlâ b. Abdullah'** ı toprakları **Sasanîler**'in yönetiminde olan **Bahreyn**'e a

Elçi olarak gönderdi. Ya Müslüman olun ya da **cizye** ödeyin diye buyurdular. Bahreyn'in bütün Arapları ve bir kısım **Acemler** Müslüman oldular. Bölge halkından Hıristiyan, Yahudi ve Mecusiler ise **el Âlâ** ile anlaştılar. Bunlar **cizye** ödeyeceklerdi. Mecusilerden cizye alınmasını (kitap ehli olmadıkları) eleştirildi. Maide Suresi 5/105 ayeti nazil oldu.

Peygamber zamanında **“fiyatların yükselmesi”** üzerine Müslümanlar, toplanıp peygamber'in huzuruna gelerek Pahalıktan şikâyet ettiler. Uygun bir fiyat düzenlemesi yapmasını istediler.

Peygamber Efendimiz onlara;

“Fiyatların yükselmesi ve düşmesi Cenab – ı Hakkın takdirine bağlıdır. Zahireye bağlı değildir.

Rızklara fiyat takdir eden, rızkı veren veya rızktan yoksun eden ancak Cenab – ı Haktır. Ben size bir şey vermeye veya ondan sizi mahrum etmeye muktedir değilim. Ancak Allah tarafından

görevlendirildiğim işi yaparım. Görevli olmadığım konuyu zorla, nefsen yahut malen bir kimseyi

zorlayarak yaptırmaktan dolayı Allah tarafından sorumlu tutulmaktan korkarım. Diye buyurmuşlar ve müdahale etmeyi reddetmişlerdir.⁶²

⁶¹ **Ukiyye** = 40 dirhem gümüş ağırlığında bir ölçü birimidir.

⁶² **İmam Ebu Yusuf**, agy. S: 156 – 161

Ürün fiyatlarının artması veya düşmesi, ürünün çokluğuna veya azlığına tabi olmayıp Allah'ın yüce iradesine bağlıdır. Bunun zamanı da belli olmaz. Bu **AKÇE**'ye de uygulanırsa aynı sonuca varılır. Bu nedenle **“ürün vergisi değişmez.** Haraç ve cizye vergisinin de ödenen miktarı **değişmez.**

Peygamber, arazinin sulanıp sulanmadığına veya yetişen ürüne göre de vergi koymuştur. Örneğin;

Kaynak suyu ile sulanan arazide = 1 Öşür (1/10)

Dolap, kova ile sulanan arazide = 0,5 Öşür (1/20)

Not: Öşür, halkın elinde kalması olası olmayan üründen alınır. (Bunlar; ölçülen ve tartılan ürünler ki; buğday, arpa, pirinç, darı, susam, kendir, badem, fındık, ceviz, fıstık, zeytin, sarımsak, soğan gibi, bunların üretimi 5 vesk'ten (200kg.) fazla olmalı ki öşür'e tabi olsunlar) Arazi haraç ise vergisi de haraç olur. Sebze gibi elde kalması olası olmayan üründen öşür alınmaz. Hayvan yeminden, odundan, bal'dan öşür alınmaz. Ancak öşür arazisinde ise bal'dan öşür alınır. Öşür alınması için üretiminin 10 ritl (41,6 kg.) i geçmesi gerek.

Not: Arazi dağıtımında Peygamber tarafından konulmuş olan kurallar değişmez. (Ömer'in savafi uygulaması hariç) Hatta Halifenin uygulamasını bir sonraki Halife değiştiremez. Hele vali ve emirler dağıtılmış bir araziye ikinci bir defa bir başkasına veremez. Verirse bu **gasp olur.**

Not: Her kim elindeki araziye **üç sene terk eder** veya **atıl bırakırsa** ve sonradan bir başkası o araziye imar ederse, o arazi imar edene verilir.

Not: Bir kimse ölü toprağı (Arazi – i mevat) ihya ederse Müslümanların imamının (devlet başkanı) izni ile o arazi imar edene verilir.

Not: Bir kimsenin mülkü altında bulunmayan arazi Allah'ın ve peygamber'inindir.

Not: Puta tapan Araplardan **cizye kabul edilmez.** Araplar ya İslâm Dinini kabul ederler yahut da öldürülürler. İşte bu kuraldan dolayı kendilerine verilen arazi **öşür arazisi** kabul edilir. Arap olmayan kavimlerle savaş, ya Müslüman olmaları veya cizye ödemeleri için yapılır.⁶³ Araplardan **ehl – i kitap olanlara** (Hıristiyan – Musevi) Arap olmayan kavimlere yapılan işlem uygulanır.

İslâm Dinini kabul ettikten sonra tekrar geri dönenlere (mürtet) ister Arap, isterse Acem olsun **puta tapan Araplar hükmünü uygulanır.** Yani Ya tekrar İslâm Dinine dönerler ya da öldürürler.

Not: Denizde çıkarılan **Hulliyat**⁶⁴ ve **anber** gibi şeylerden 1/5'i Beyt – ül Mala vergi olarak ödenir. Ama **Balık ve ürünlerinden** vergi alınmaz.

Not: Peygamber buyurmuştur ki; İslâm üç şeyde ortaktır. Yani: Bir kimse diğer bir kimseyi bu üç şeyden men edemez. Bunlar; **1- Mera** (otlak) **2- Su**, **3 - Ateş**'tir. Yine Peygamber; kaplara doldurulup el altında bulundurulmayan suyun yani; doğal durumda bulunan suyun satışını da yasaklamıştır.

1- Halife Ebu Bekir (632 – 634) Zamanındaki Uygulamalar:

Peygamber vefat ettiğinde, yerine geçen Ebu Bekir (Halife) Bahreyn'den gelen ganimeti ister küçük ister büyük, ister özgür ister köle, ister erkek veya bayan olsun bütün Müslümanlara eşit olarak pay etti. Kişi başına 9 tam 1/3 dirhem düşmüştü. Ertesi sene gelen ganimeti yine aynı biçimde dağıttı. Kişi başına 20şer dirhem düşmüştü.

Ebu Bekir, Mürtet olan Beni Hanife ve Beni Naciye kabilelerinin çocuk ve kadınlarını **tutsak** saydı. Çünkü Mürtetler Müslümanlarla savaşa başlayıp yenildikten sonra tekrar İslâm Dinini kabul ederlerse öldürülmeleri doğru değildir. Ancak kadın ve çocukları tutsak hükmüne tabi olurlar. Ama erkekler tutsak sayılmazlar. (Bedir Savaşı'nda uygulanan hüküm.)

Ebu Bekir halife olduğunda **Necran** halkının başvurusu üzerine Peygamber ile yaptıkları **ahitname** yenilenmiştir.

Fars ve Hîre'nin Teslim Koşulları:

Başkomutan **Halid b. Velid** Halife Ebu Bekir'e bildirdiği teslim koşulları şöyledir.

İlgili yetkilileri İslâm'a davet ettim. Fakat onlar cizye vermeyi kabul ettiler. Canları ve malları İslâm devleti'nin koruması altındadır.

a) Yıllık 90.000 dinar cizye (Ödeyecek durumda olan 6.000 kişi tespit ettim.) ödenecek.

b) Müslümanlara muhalefet etmeyecekler

c) Müslümanların aleyhine kâfirlere yardım etmeyecekler.

d) Müslümanların gizli işlerine vakıf olurlarsa bunu kâfirlere bildirmeyecekler.

⁶³ **İmam Ebu Yusuf**, Agy. S:184

⁶⁴ **Hulliyat** = Altın, gümüş, inci, pırlanta vs.

- e) bu koşullara uymayanlara **zimm**et ve **aman** yoktur.
- f) İhtiyar ve özürölölere, afetzedelere cizye yoktur.
- g) Çok fakir ve sakat olanlara Beyt ül- Mal bakacak.
- h) İslâm Ülkesinden ayrılanların bu yardımı kesilir.
- İ) Kölelerin
- ödenen birisi Müslüman olursa, pazarda en yüksek fiyatla satılacak ve parası sahibine ödenecek
- i) Müslümanlara özgü kıyafet giymeyeceksiniz.
- k) Kesinlikle **savaş kıyafeti** giyilmeyecek.
- İ) Barış ile konulan vergilerin toplanması ve Beyt ül – Mal’a teslim edilmesine kadar yapılacak işlemleri sizden seçilecek görevliler yapacaktır.
- m) Bu görevli memurlar Müslüman danışman çalıştırırlarsa, bunların maaşı Beyt ül – Mal’dan karşılanacaktır.
- Halid b. Velid Hire’de kalmak istiyordu. Ancak Halife Ebu Bekir Ona Şam tarafına gitmesini emreden bir mektup gönderdi.
- H. b. Velid Hire’den **Aynü’t Temr**’e vardı. Oradan çölü geçip **Beni Tağlib Kabilesi** ülkesine girdi. Savaşan erkeklerini öldürdü. Kadın ve çocukları tutsak aldı. Buradan geçip **Nukayb** ve **Kevamil** adlı yerlere vardı. Onların kuvvetlerini dağıttı. Oradan **Karkısiya**’ya vardı. Direnmeleri dağıttı. Mallarını ganimet olarak aldı. **Amman** ülkesine vardığında oranın **Patriği** gelerek barış istedi. Amman ve Karkısiya ile yukarıda koşulları yazılı **ahitname** imzalandı.
- H. b. Velid Hire’den Şam’a varıncaya kadar 5.000 kadar tutsak aldı. Cizye birikimini ve tutsakları Halife Ebu Bekir’e gönderdi. Bahreyn’den gelenlerin dışında bu gelenler (cizye ve tutsaklar) ikincidir.

2. Halife Ömer (632 – 644) Zamanındaki Uygulamalar:

Ömer hicretten 4 yıl önce Müslüman oldu. Medine döneminde en ilgi çeken yönü Ebu Bekir ile çok iyi anlaşmasıdır. İnsanı şaşırta ve İslâmiyet’in bu iki büyük öncüsü lehinde bir delil oluşturan bu özellik hiçbir zaman kıskançlık ile bulanmış değildir. Ömer’in kızı **Hafsa**’nın Peygamber ile evlenmesiyle onun da Ebu Bekir gibi Peygamberin kayınpederi olması onda hiçbir rekabet duygusu uyandırmadı. Üstelik Peygamber öldüğünde Ebu Bekir’i halife olmaya teşvik kendisi oldu. Bu iki arkadaşına bir üçüncüsünü daha eklemek gerekir. O da **Ebu Ubeyde b. El – Cerrah**’ tır. Cerrah, Ömer’in halefi idi. Ama vebadan erken öldü.(H:19)

Ömer fütihat alanında öncelikle Bizans e Sasani imparatorluklarını seçmiştir. Askeri zaferleri doğrudan doğruya Ömer kazanmadı ise de, komutanları devamlı kontrol altında bulundurmak meziyeti ve bilhassa kendisine mutlak girişim olanağı vermeden güçlü ve yetenekli **Emeviler Ailesi**’nden yararlanmak yeteneği kendisine aittir.

Ömer’in halifeliği döneminde İslâm devleti her bakımdan biçim değiştirip siyasal ve yönetsel kurumlar ortaya çıkar.

- a) Müslüman olmayan tebaanın yönetim esasları
- b) Askeri maaşların kayıt edildiği bir defter (**Divan**)
- c) Ordugâhların kurulması (İlerde buralar büyük kent)
- d) Kadı dairesi kurularak davalara bakması
- e) Vergi toplanması için geçici talimatnamelerin yapılması
- f) Vergi ile ilgili konulara Bizans ve Sasani asıllı memurları görevde bırakması.
- g) Bu iki devletin (Bizans ve Sasani) paralarının kullanılmasına devam edilmesi
- h) Halife yerine **Emir el – Mu’minin** sanının kullanılması uygulamaları Ömer zamanında konulmuştur.

Halife Ömer döneminde; **Irak**: Sevad ve Ehfaz bölgeleri **Suriye**: Şam **Afrika**: Mısır fethedilmiştir. Irak Sevad’ı fethedildiğinde, öncelikle başkomutan **Sa’d ibni Ebi Vakkas** bölge arazisinin savaşanlara (mücahitlere) paylaşılmasını istemiştir. Halife Ömer. Osman, Ali ve Talha ile bu isteği tartışarak **Haşr Süresi / 8, 9, 10**. Ayetlerini yorumlayarak taksim edilmemesi kararına varmışlardır.⁶⁶

⁶⁵ **İmam Ebu Yusuf**, agy s: 323 vd.

⁶⁶ Haşr Süresi 8. 9. 10. ayetlerde geçen “**onlardan sonra gelenler...**” tümcesini Halife Ömer şöyle yorumladı. “*Bu durumda, nasıl size pay edeyim? Sizden sonra gelenlere ne kalsın? Onlara bir şey vermemek olur mu?*” Osman, Ali ve Talha’da bu görüşe katıldılar.

Böylece Halife Ömer fethedilen arazinin mücahitlere dağıtılmasını Kur'an'ın emri gereği yasaklamıştır. (İlk kez uygulandı.) Böylece savaşla ele geçen (anveten) toprakları dağıtmamış, **mülkiyetini ümmet adına alıkoarak** eski sahiplerinin elinde bırakmıştır. Böylece Halife Ömer 21/642 yılından sonraki yeni yorumuyla **Fey'** kapsamına savaşla fethedilen arazileri de katmıştır.⁶⁷ Sa'd ibni Ebi Vakkas'a yazdığı emir namede "Arazi sahiplerinde kalsın kullananlara **haraç** ve kişilere de **cizye** vergisi koy." Geri kalan taşınır ganimeti Kur'an'ın emrettiği şekilde pay et. 1/5 humus. 4/5 dağıtılacak. Halife Ömer Sevad' da fethedilen bütün araziye **Savafi Arazi** saymıştır. (Savaşta ölenlerin, Kısra ve akrabalarına ait olan, su çıkan ve su kenarındaki ağaçlık arazi)

Ömer'in halifeliği zamanında Irak Sevad'ının yüzölçümü **36 milyon cerib**⁶⁸ e ulaşmıştır. Para birimi **Dirhem**⁶⁹ dir. Üzüm bağının ceribine 10 dirhem, hurma ceribine 8 dirhem, buğday ekilen arazinin ceribine 4 dirhem, Arpanın ceribine 2 dirhem yıllık vergi koydu. Kişilere konan **cizye** zayıflar = 12, ortalar = 24, zenginleri = 48 dirhem yıllık vergiye bağlamıştır.⁷⁰

Halife Ömer, selefi Halife Ebu Bekir'in Beyt – ül Mal adına gelen ganimetin pay edilmesi sistemini değiştirdi. Aynı kural Ebu Bekir'e önerilmiş fakat o kabul etmemiştir.

Muhacir ve Ensar'a kişi başına = 5.000 dirhem

Bedir Savaşı gazilerine kişi başına = 4.000 dirhem Daha sonra Müslüman olanlara biraz daha az verdi. Böylece herkes İslâm'a giriş önceliğine, İslâm'a hizmet durumuna göre pay almıştır.

Peygamber'in dört hanımına = 12.000'er dirhem.

Peygamber'in Amcası Abbas'a = 12.000 dirhem

Peygamber'in iki torununa = 5.000'er dirhem

Kendi oğlu Abdullah'a = 3.000 dirhem

Muhacir ve Ensar çocuklarına = 2.000'er dirhem.

Mekke halkı dâhil herkese = 800'er dirhem

Halife Ömer Sahabeyi ve ileri gelen Müslümanları toplayarak "Ganimet dağıtma" kuralını yine değiştirmiştir. Toplantıda şöyle bir karar alınmıştır. "Bundan böyle her ganimet geldiğinde değil de, gelen değerler beyt ül – mal'da toplanacak ve yılda bir kere ödeme yapılacaktır."⁷¹

Bu farklı paylaşırma ile ilgili Halife Ömer'e bir soru sorulduğunda " Allah'a yemin ederim ki bu mallarda herkesin hakkı varır. **Köleler dışında** hiç kimse diğerinden farklı değildir." Demmiştir. Daha sonra gelen ganimetin ve vergilerin çoğalmasından dolayı şöyle demiştir. "Gelecek seneye sağ kalırsam bütün Müslümanların ilklerini sonrakilerine katarak ödemelerde herkesi **eşit** tutacağım." Ama bunu gerçekleştirilmeden vefat etmiştir.

Ömer Halife olduğunda **Yemen Necran** halkı Müslümanlara karşı ayaklanma hazırlıklarında olmalarından dolayı Irak **Necran**'ına sürüldüler. Oraya iskân edildiler. Ahitnameleri yenilendi. Cizye ödemelerine **24 ay** ara verildi.

Suriye (Şam – ı Şerif) nin Fethi:

Başkomutan **Ebu Ubeyd b. Cerrah** Şam'a girdiğinde kent halkı ile şu koşullarda barış yapmıştır.

a) Kilise - Havra'lar yıkılmayacak halka teslim edilecek

b) Yeni Kilise – Havra yapılmayacak

c) Kendi malları ile nehirlere yeni köprüler yapacaklar.

d) Oradan geçen Müslümanları 3 gün konuk edecekler

e) Müslümanlara küfür etmeyecekler, dövmeyecekler

f) Müslüman mahallesinde haç çıkartmayacaklar

g) Müslüman mahallesine **domuz** çıkartmayacaklar

h) Gizlenen düşmanları Müslümanlara gösterecekler

i) Yollarda Müslümanlara Kılavuzluk edecekler

j) Ezan saatlerinde **çan** çalmayacaklar

k) Elleri ve evlerindeki silahları teslim edecekler

l) Özel günlerinde bayrak çıkartmayacaklar (başvuru üzerine Ubeyd b. Cerrah yılda bir gün için izin verdi.)

⁶⁷ **Mustafa Özdemir**, İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Yönetimi, s:53- 54 Kitabevi Yyl. 2003 Ank.

⁶⁸ **1 cerib = 10.000 arşın yüzölçümünde arazi.**

⁶⁹ **Madenî para = 1 dirhem = 64 – 80 tane arpa** ağırlığında.

⁷⁰ **İmam Ebu Yusuf**, Kitabü'l Haraç s: 130vd. Akçağ Yyl. 1982 Ank.

⁷¹ **İmam Ebu Yusuf**, agy. S: 144 vd.

* Halife Ömer, Ubeyd b.Cerrah'a bir emirname yazarak Kur'an'ın Haşr S. nin 7–8–9–10. ve Tevbe S.nin 29. Ayetlerini hatırlattı. Bütün arazinin **Fey** sayıldığını ve bunun gelirinin (haraç ve Cizye) bütün Müslümanların olduğunu, savaşta elde edilen **ganimet**'in (taşınır mallar) **Humus**'unun (1/5) Peygamber ve soyuna yoksullara ve yolculara ait olduğunu, bu nedenle Humus'un Beyt ül- Mal'a gönderilmesini. Geri kalan ganimetin 4/5'nin savaşa katılanlara dağıtmasını buyurdu.⁷²

3. Halife Osman (644 – 656) Zamanındaki Uygulamalar:

Osman 577 yılda Mekke'de doğdu. (Fil Olayı'ndan 6 yıl sonra) Kureys'in Benî Ümeyye (Emevî) kolundandır. Babası **Ümeyye b. Abdışems**'in torunu ve Mekke'nin sayılı tüccarlarından **Affan b. Ebî'l-As**'dır . Annesi; Hz. Peygamber'in halası **Beyza**'nın kızı **Erve bint Kureyz**'dir.⁷³ Ebu Bekir'in yönlendirmesi ile Müslüman olan ilk 10 kişiden biridir. (611)Osman zengin bir tüccar ve mükemmel kibar bir cemiyet adamı idi. Yeni dini kabulünde Peygamber'in kızı **Rukiyye** ile evlenmesi etkili olmuştur. Bazı

Peygamber'in öbür kızı **Ümmü Kulsûm** ile de evlenerek Resulullah'a ikinci kez damat (**Zu'n Nûreyn**) olmuştu. Bazı müelliflere göre ise Osman Müslüman olmak için Peygamber'in kendisini **Rukiyye** ile evlendirmesini şart koşmuş Resulullah onun bu şartını yerine getirmiş ve o da Müslüman olmuştur.⁷⁴

Ömer kendisinden sonra halife seçimini altı kişiden oluşan bir **Şura**'yı görevlendirmişti. Bu Şura da Osman'ı halife seçti. İslâm'ın başlangıcında, Mekke toplumunda seçkin bir yeri olan Osman'ın Müslüman olması bir hayli ses getirmiş ve yeni dinin başarısına katkı sağlamıştı.

Asr – 1 sadette ve ilk iki halife (Ebu Bekir ve Ömer) zamanında pek göze batmayan Osman'ın ölüm döşeğindeki Ömer'in belirlediği şuraca kendisine halef seçmesi gizli bir müzakerenin sırrını içinde saklamaktadır.⁷⁵

Emevîler, daha Asr – 1 Saadette, özellikle de Ömer'in halifelîği döneminde, cahiliye devrinde sahip oldukları mevkiilerin bir bölümünü yeniden elde etmeyi başardılar. Ailenin başkanı olan **Ebu Süfyan**'ın halifelik yönetiminin ilk 20 yılında siyasetin asıl gizli yönlendiricisi olduğunu bütün şarkiyatçılar (oryantalistler- Ortadoğu, Ortaçağ tarih uzmanları) kabul ederler. Osman halife olduğunda akraba ilişkilerine çok önem vermiştir. **Ebû'l – As** ailesi hakkında hiçbir tenkit, eleştiri ve kınamaya önem vermeden onları önemli makamlara getirmiştir. Örneğin Resulullah'la alay eden ve Peygamberce Medine'den sürülen Osman'ın amcası **Hakem b. Ebi'l – As** ve oğlu **Mervan b. Hakem**'in Medine'ye dönmelerine hemen izin vermiştir. Ömer'in (aman milletin bu aileyi başına bela etme) vasiyetine uymayarak **Ebu Muayt**'in çocukları **Velid b. Ukbe, Said b. As, Abdullah b.Ebî Serh, Abdullah b. Amir** gibi adamları valiliğe atamış, bu yüzden birçok fitne ve fesat olmuştur. Halife Osman zamanında Arap orduları Ceyhun'a (Maveraünnehir) dayandılar. Araplar ilk kez Türklerle karşılaştılar. (651)

Halife Osman, Ehl – i Zimmîlere konulmuş olan Cizyelerin (baş vergisi) toplanması sırasında vergi yükümlülerinin boyunlarına kurşundan yapılmış bir mühür asılması zorunluluğunu koymuştur. Cizye toplanması bittikten sonra isteyen çıkarabilirdi. Halife Osman zamanında; yeni fethedilen bölgelerde İslâm Devleti'nin egemenliğini sağlamak için birçok **sahabî**'nin bu bölgelere göç etmesi gerekmişti. İşin yanlış olan yönü; Halife Osman gazilerden yeni fethedilen yerlere göçmek isteyenlerin arazilerini ve de savafiden aldıkları paylarını satmalarına izin vermiş olmasıdır.⁷⁶ Böylece bir kısım **Fey arazileri** devletin eline geçmeye başladı. Oysaki mülkiyeti ümmetindi. Toprak sahibi olmak isteyen kimselere satılmaya başlamıştır. İslâm'ın ortakçı mülkiyeti olan **Fey**'in ruhuna aykırıydı. Böylece Feodalizmin alt yapısı hazırlanmış oluyordu. Açılan bu kapıdan yararlananlar, Fey' arazisi olan Savafî arazilerinden geniş mülkler ele geçirmişlerdir.⁷⁷ Örneğin; **Taha b. Ubeydullah** Sahabiden Hayber hisselerinin çoğunu satın almıştı. Ayrıca Medine halkından **Kadisiye** ve **Medain** (636) savaşlarına katılıp ta, Irak'a göç etmeyen Medine oturanlarının da hisselerini de satın almıştı. **Taberî**'nin naklettiği şu metin

⁷² **İmam Ebu Yusuf**, agy, S:312 vd.

⁷³ **Mehmet Salih Arı**, İlk Üç Halife (İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre) S: 433, Düşün Yn. cılık 2011 İst.

⁷⁴ **İbn Şehraşub**, Menâkıbu Ali Ebu Talib, I, 22; el – **Amilî**, es – Sahih min Sire I, 255; IV,18 **Nakl**. M.S. Arı agy, S: 338

⁷⁵ **İslâm Ansiklopedisi**, c: 9, s:427 vd. Osman maddesi.

⁷⁶ **Ebu Ubeyd**, el – Emval 296 (T.312) - **İbn Zencevey**, el- Emval II, 632–633 - Aktaran= **M. Özdemir**, agy. S:57

⁷⁷ **Taberî**, Tarih, IV, 280- 281

bu gelişmeye tanıklık eder. “ Osman ’ın halife olmasından bir yıl geçmeden Kureys ’ten bazıları çevreden mallar edindiler.”⁷⁸ Bunların başında **Talha b. Ubeydullah** ve **Zübeyr b. Avvam** geliyordu. Ki bu servetlerin oluşmasında Osman ’ın iktidarı etkili olmuştur. Gazilerin Fey’i olan araziler bu şekilde devletleştirildikten sonra Emevî ailesinin eline geçmeye başladı. Bu gelişmeler, değişimi fark edenler arasında huzursuzluğa neden oldu.⁷⁹

Ayrıca Halife Osman ’ın, gelirleri ilk fetihlere katılan gazilere dağıtılan Fey’ gelirlerinden verilen payları düşürmüştü. Takas sırasında bu Savaflı arazilerin bir kısmı bazı kimselere **İkta**’ olarak verilmişti. Bu uygulama Müslümanlar arasında sert tartışmalara neden oldu. Bunun ilk farkına varan **Kûfe**’deki gaziler oldu. Ümmetin Fey’lerinin **Emevî Ailesi** ve yöneticilerinin tekeline geçtiğini gördüler. Kûfe Valisi **Sa’id b. As**’ a şöyle dediler. “Allah ’ın Fey’ olarak verdiklerini senin ve adamlarının özel çiftliği olmasını istiyorsun. Unutma herkese ne düşerse sana da o düşecektir. Aynı gaziler Halife Osman ’a şöyle bir mektup yazdılar. “Seni fitneye karşı uyarıyoruz. Hayırlılarımızı sürdürün. Şerli olanları başımıza belâ ettin. **Fey’lerimizi düşmanlarımıza dağıttın. Ayrıcalıkları kabilende topladın. Gökyüzünün yağdırdığını, yeryüzünün bitirdiğini tekeline aldın. Ülkemize ve Fey’lerimize bunu yapmaya devam edersen aramızdaki hükmü Allah verecektir.**”⁸⁰

Halife Ömer Fey’i ammenin otak mülkü olarak görmüştü. Halife Osman ise Fey’i devletin malı olarak anlamıştır. Gelirleri savaşçılara paylaştırılan bu malları devletleştirmiştir. Bunların içindeki Savaflı arazileri ise yakınlarına **ikta**’ etmeye başlamıştır. Oysaki ümmet adına vakfedilmiş (Fey’ durumuna getirilmiş) bu araziler üzerinde halifenin tasarruf yetkisi sınırlıdır. Kûfe Savaflı’nın Kureys’in arka bahçesi olduğunu Osman ’ın Kûfe valiliğine atadığı Emevi ailesinden **Sa’id b. As** söylemektedir. Bu konularda büyük araştırmacı **Abdulaziz ed – Durî**, Halife Osman dönemindeki Fey’ uygulamasındaki değişmeyi, ümmetin Fey’inden, devletin Fey’ine geçişin büyük sancılara neden olduğunu belirtmektedir.⁸¹ Emevî saltanat sisteminin kurumlaşması ile birlikte savaflı araziler tam anlamıyla Emevî ailesinin özel mülkü durumuna gelmiştir. Öncelikle Savaflı araziler **ikta**’ edilmeye başlanmış ve **Abdumelik b. Mervan** (66 – 86 / 685- 705) döneminde ise artık Savaflı araziler kalmadığından **Haracî** araziler devletin tasarrufuna açık duruma gelmiştir.

Halife Osman ’ın bir başka hatası; kan ile kendisine bağlı memurlar kullanarak merkezi otoriteyi güçlendireceğini sanmasıdır. Oysaki bu akrabalarının hemen etkisi altına girdi. Yönetimde Ömer’in kurmuş olduğu **divan sistemi** savaş ganimetlerinin devamlı artmasını gerektiriyordu. Hele **Zımmîler**’den alınan haraç ve cizye vergileri Beyt ül – malı dolduruyordu. Buna rağmen askere ödeme yapılamıyordu. Ganimeti tamamıyla gazilere ayıracağına bir bölümünü valilere ve aile efradına veriyordu. Bunlardan başka Arap kütlelerinin çok çabuk zenginleşmesi kaçınılmaz sonuç olan ekonomik buhran devleti hızlı bir biçimde tasarruf yapmağa ve askeri maaşları kısmak zorunda bıraktı. Müslüman kütleyi geniş bir biçimde etkisi altında bulunduran orta halli, hatta köle kökenden gelen eski **Sahabenin** (Ammar b. Yasir – Ebu Zerr Gifari – Abdullah b. Mes’ud vb.) oluşturduğu dini unsurun Osman ’ın aleyhine ayaklanmasına en çok yardım eden önlemlerin biri Kur’an’ın tespiti oldu. Kutsal metnin taşıyıcıları, doğal olarak aynı zamanda okuyucu ve tefsir edicileri olan **Kurra**⁸² bundan dolayı küteller üzerinde sonsuz bir yetkiye sahipti, Bu yapı onları merkezi iktidardan bağımsız bir duruma getiriyordu. Çünkü merkezi iktidar Kurra’nın yararlandığı Kur’an Surelerinin yazılı olup olmadığını kontrol edecek hiçbir araca sahip değildi. Onların elindeki bu silâhi almak ve **İlahi Vahyin** tek saklayıcısı – koruyucusu olarak ortaya çıkmak ve devlet üzerinde mutlak iktidarını sağlamlaştırmak istiyordu. Merkezi otoritenin bu eğilimine karşı muhalefet (Kurra) halifeyi, **ilahi sözü** sakatlamak ve tahrip etmekle suçladı. Böylece Halife Osman çok çeşitli yerlerde kendine çok sayıda muhalif yaratmış oluyordu.⁸³

Öte yandan iktidardan uzaklaştırılmış olsalar da Talha, el Zübeyr ve Ali gibi büyük sahabeler, Peygamber’in kurmuş olduğu eşitlikçi düzenin esaslarına tecavüz eden yeni bir **dindarlık anlayışına**

⁷⁸ **Taberi**, Tarih, IV, S: 318

⁷⁹ **Mustafa Özdemir**, agy, S:93

⁸⁰ **Mustafa Özdemir**, agy S: 58 (mektubun azlı: Ebu Muhammed Ahmed b. A’sem el – Kûfi, Kitabu’l – Futûh, l- VIII, Haydarabat, ty, ll, s:178- 182

⁸¹ **Abdulaziz ed – Durî**, “Maliku’l Arz ve’l Muzari’ fi Sadri’l – İslâm.” 332- 334 Nakl: M. Özdemir agy S:59

⁸² **Ferit Develioğlu**, Osmanlıca – Türkçe Ansk. Lügat S: 632 Doğu Ltd. Şti. Matb. 1962 Ank.

KURRA: Kur’an’ı yedi Kıraet ve on Rivayet dâhilinde okuyan usta hafızlar.

⁸³ **İslâm Ansk.** C: 9 S:427, Osman Mad.

gelişmekte olduğunda Halife Osman'ı uyarmışlardı. Hicri 32 – 33 yılında Kûfe'de Kurra'nın öncülüğünde ciddi karışıklıklar çıktı. Fite çıkarılan vali Sa'id b. El – As'ı görevden aldirdılar. Yerine Osman'ın muhalifi olan Ebu Musa el – Eşa'rı yerine getirttiler.

Mısır valisi, Osman'ın manevi oğlu **İbn Ebu Serh** 'e karşı **Muhammed b. Ebu Huzeyfe**'nin başkaldırısı sonucu Ebu Serh'i azledip yerine bunu getirdi. Filistin'deki **Amr b. El – As**, Mısır a destek verdi. Asi zümreler fırtınanın yönünü eyaletlerden **Medine**'ye çevirdiler.(h:35)

4. Halife Ali (656 – 661)Zamanındaki Uygulamalar:

* Osman'ın katledilmesi üzerine Ali halife seçildi. Ali'nin seçilmesi Peygamber ile olan akrabalık ve yakınlığının verdiği saygınlık ile birlikte, Emeviler fırkasının karışıklığı arasında yörelerinde duruma hâkim olan **Ensar**'ın desteği sonucudur.

* Ali Halife olduğunda Yemen Necran'ından Irak Necran'ına sürgün edilen Necran halkı Ali'ye başvurarak Yemen'e dönmelerine izin verilmesini istediler. Ali bu isteklerini kabul etmedi.

4. 7. 11 – İslâm Devletlerinde Toprak(Arazi)Yönetimi:

Toprak, İslâm devletleri tarihinde esas üretim aracı olduğundan, sosyal, ekonomik ve hukuksal koşulların hem belirleyicisi hem de sonucu olarak bulunur. Bu bakımdan İslâm tarihinin anlaşılmasında “toprak ilişkilerinin belirleyici önemi vardır. Hele üretim araçlarının toprağa bağlı olduğu bu devirde (Ortaçağ) toplumun refah düzeyini ve toplumsal ilişkileri; toprakta uygulanan mülkiyet, işletme ve elde edilen ürünün paylaşım kuralları belirler.⁸⁴ İslâm Devletlerinde toprak mülkiyeti ve sahiplerinin durumu; ilk İslâm fetihleri sırasında kentin veya bölgenin **fetih biçimine** (anveten -savaş veya sulhen – barış) göre iki şekilde belirlenirdi.

1- Barış (Sulhen) ile Katılan Topraklar: İslâm özel hukukuna göre, bir bölge veya ülkenin halkı İslâma çağrılır. Eğer bu çağrı kabul görürse o bölge veya ülke İslâm Devleti'nin yönetimine katılmış olur. Bu işleme “**sulhen fetih**” denir. İslâm Devleti yönetimine katılan bu bölge veya ülkenin arazisi yine eski sahiplerine vergi ödeme karşılığı bırakılırdı. Onlar tarafından ekilip biçilirdi. Buna karşılık Müslüman olanlar “**öşür vergisi**” vermekle yükümlü olurlar. Azınlık olarak (ehl-i kitap sahipleri) kalmak isteyenler ise “azınlık” işlemine tabi tutulurlardı. Bunlar da “**Haraç ve cizye vergisi**” vermekle yükümlü olurlardı. Şayet ülke bir anlaşma ile İslâm Devletine katılmışsa; Burada Barış Antlaşma Hükümleri geçerlidir.

Halkı Müslüman olmayan (Gayr-ı Müslim) ve İslâm Devleti'ne silahsız katılan, ama kendi inancını devam ettiren, İslâm Devleti'nin korumacılığı altında (himayesi) yaşamaya razı ise.

a) Antlaşmada arazinin eski sahibinde kalması kayıt altına alınmışsa, arazi eski sahibinin mülkiyeti altındadır.

b) Antlaşma metninde “**arazi toplum mülkiyetine geçecek**” kaydı varsa o zaman bu araziler genel mülkiyet kavramına girer. Haraç vergisi alınır.

c) Ölü durumundaki araziler ise İslâm Devleti mülkiyetine geçer.

Müslüman olmayanlardan savaş yapılmaksızın sulh (barış) yolu ile alınan her türlü mal ve bundan başka fethedilen ülkelerdeki araziye “**Fey**” (**fay**) denilirdi. Fey, İslâm tarihinde ilk kez ilk fethedilen topraklarda uygulandı. Hz. Peygamber Hicri 4. yılda **Beni Nadir Yahudi** kabilesinin sürgün edilmesinde uyguladı. Bu kabilenin malları kuşatmaya katılanlara ganimet olarak dağıtılmadı. Gereksinmesi olan muhacirlere verilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine **Haşr Suresi**'nin 6. - 10. ayetleri nazil oldu. ‘**Fey ayetleri**’nde İslâm devletinin eline ilk kez geçmiş mülkün nasıl yönetileceği açıklanmıştır.⁸⁵ Halife Ömer döneminde sahabelerle

⁸⁴ **Mustafa Demirci**, İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi, S:17, Kitapevi Yy. 2003 İst.

⁸⁵ **Kur'an – ı Kerim**, Haşr Süresi 6. – 10 ayetler (Bunlara FEY AYETLERİ denir.)

yapılan **icma**'da bu kural yeniden değerlendirildi. Fey tüm topluma ve gelecek kuşaklara yarar sağlayacak şekilde düzenlendi. Kamu harcamaları bununla karşılandı. Savaşanlarla savaşmayanları ayırt etmek için **kütük** (kayıt) tutuldu. Böylece "**Divan**" doğdu. Divan = ücretlerin miktarı ile buna hak kazananların listesidir. Listenin başı; **ehl- i beyt'** (Peygamber ailesi) dir.⁸⁶ Arap fetihleri arasında toprakların değil, taşınır malların ganimet sayılması, arazinin (taşınmaz malların) ise bütün ümmetin malı olarak zamanla değişmeyecek **Fey** sayıldı. Amaç yalnız o devirde yaşayan neslin değil, gelecek bütün Müslüman nesillerin yararlanmasıydı. Bu nedenle Halife Ömer Haşr Süresi 10 Ayeti yeniden yorumlayarak savaşanlara arazi dağıtımını yasakladı.⁸⁷

Bedevî geleneği = fetihle ele geçirilen şeylerin savaşçılar (**Mücahid**) arasında pay edilmesi idi. Araplar bu geleneğin devam etmesini istiyorlardı. Bu uygulama "**devletleşmenin sonu**" demektir. II. Halife Ömer bu hataya düşmedi. Arapların kendilerini çiftçiliğe verdikleri takdirde savaşçılık özelliklerini kaybetmelerinden korkulduğundan arazi yerli halkın elinden alınmayarak ekip – biçmesine izin verildi. Üründen alınacak haraç vergisinin de **Beyt ül mal**'a aktarılmasına kararlaştırıldı.⁸⁸

2 – Savaş (Anveten) ile Katılan Topraklar: İslâm Devletinde, savaşın geçerlilik kazanması için düşman önce İslâm Dini'ni kabul etmeye, bu olmasa azınlık olmaya çağrılıyordu. Bu da olmazsa geriye sorunu savaş yolu ile çözmek kalıyordu. Bu işleme de "**anveten fetih**" denirdi. İslâm özel hukukuna göre; başka ülkelerin fethini; dinin yayılması biçiminde, yani "**cihad**" sayıp kutsayarak Müslüman halk buna özendirilirdi. Çünkü anveten fethedilen ülkelerin zenginliklerinin 4/5 i gazi fatihlere (mücahitlere) ganimet olarak sunulurken, savaşta ölenlerin cennete giderek (şehit) sonsuz mutluluğa erişecekleri vaat edilirdi. Böylece İslâm öncesi yapılan "**gazve**" İslâm'da "**gaza**" ye dönüşüyordu.⁸⁹

Anveten arazi; fethedilen eski devletin arazisiydi. Ya da sahipleri ortadan kaybolmuş özel araziydi. (**savafi**) Devlet bu arazinin bir kısmını doğrudan doğruya yararlanmak için elinde tutuyor, fakat büyük bölümünü parseller halinde devlet ileri gelenlerine, miras yoluyla çocuklarına geçebilecek mülkiyeti andıran koşullarla kiraya veriyordu. Bu işleme "**kati'a**" (çoğulu: **kata'i**) denirdi. Asıl anlamı "*devlet mülkünden bölünmüş arazi*" demektir. Sınırlanmamış bir zaman için kendilerine **kati'a** verilmiş olanlar bu arazinin işletilmesinden sorumlu idiler. Tıpkı mülk sahibi gibi Müslüman toprak sahibinin bütün haklarına sahiptiler. Koşullara uymaz, araziyi boş bırakırsa elinden alınıp başkasına verilerdi. Kati'a' da ölçü birimi yoktur. Verilen arazi büyükte – küçükte olabilirdi. Böyle arazinin sahipliğine "**dai'a**" (çoğulu: **diya**) denirdi. Devlet **diya**'lara genel yönetimin denetimi dışında kalma hakkını vermiyor ve onu çoğu kez sanıldığı gibi bir **Feodal Bey** bir **Derebeyi** yapmıyordu. O da diğer çiftçi Müslümanlar gibi vergi ödemekle yükümlüydü, Bu vergilendirme özellikle özel mülk sahiplerini yükümlü kılmaktaydı. Ancak bu sistem İslâm öncesi dönem de Arabistan'da da vardı. Roma gelenekli Antik Çağ hukukunda da görülmektedir. Yani ilk kez şimdi uygulanmıyordu. Eskiden tek farkı, bu verginin **toprak** sahipliliğinden ötürü ödenmesi gereken "**sadaka**" vergisinin, **zekât**'ın bir bölümü olarak kabul edilmesi ve bir "**aşar**" (öşür– 1/10) vergisi olmasıydı. Toprak sahipleri Gayr – ı Müslim ise "**haraç**" (1/5, 1/3, 1/2) vergisi öderdi.

Müslüman arazi sahipleri, gelirlerini devlete ödedikleri hayli düşük bu vergi ile topraklarını işleyen köylülerden aldıkları **kesenek** arasındaki farktan sağlıyorlardı.⁹⁰

⁸⁶ Claude Cahen; İslâmiyet, S: 28

⁸⁷ İmam Ebu Yusuf, agy, s:110 vd.

⁸⁸ İslâm Ansiklopedisi, C:4, S: 584- 585, MEB Yyl, 1997

⁸⁹ Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı, Yeni İslâm Tarihi ve Türkler, S: 181

⁹⁰ Claude Cahen, agy S: 46 – 127

Haraç vergisi vermekte olan bir Gayr – ı Müslim Müslüman olursa ödediği vergisi, Müslümanların ödediği Öşür vergisine dönüşebilir miydi? Bir yerdeki topluluğun ödediği vergi miktarı bireylere ilişkin nedenlerle değiştirilemezdi. Böylece Müslümanlığı kabul etmenin bulunduğu yerde kaldığı sürece kendisine bir yarar getirmediği gibi üstelikte çevresince manevi olarak mahkûm edildiği olgusu ile karşılaşırđı.

Savaş yoluyla İslâm Devleti sınırları içine katılan arazi eğer fetihten önce işlenir (mamur) duruma getirilmiş ise řu hükümlere tabi tutulacaktır.

- 1- Bütün Müslümanların ortak malıdır. Özel mülk olmasına asla izin verilemez
- 2- Bütün Müslümanlar bu arazi üzerinde hak sahibidirler. Bu hak miras yoluyla geçmez
- 3- Hak sahibi bireyler bu araziyi satamaz, bağışlayamaz, icra edemez.
- 4- Bu arazinin gözetiminden devlet başkanı sorumludur.
- 5- Arazi için çiftçinin verdiği **haraç** mülkiyeti doğaldır. Bu vergi de arazi gibi tüm milletin malıdır.
- 6- Kira süresi sona erdiğinde, kiracının arazi ile bağı da sona erer. Arazi kiracının tekelinde değildir.
- 7- Haraci arazinin işlenir (mamur) durumu gitse, ölü toprak olsa bile genel mülk olma niteliğini yitirmez.
- 8- İslâmi fetih anında arazinin daha önceki sahiplerince işlenir duruma getirilmiş olması, bu tip arazinin genel mülkiyete alınması için temel şarttır.
- 9- İnsan emeği olmadan işlenir duruma gelen araziler yukarıda ki hükümlerin dışındadır.
- 10- **ENFÂL SÜRESİ (8)**: Şeriatın, devlet mülkiyetine alınmasına hükmetmiş servetlerin bütünü ile ilgili ayet, yani; savaş ganimetlerinin bütünü Tanrı'nın ve Resul'ünün (İslâm devletinin) dır.

NOT 1- ÖLÜ ARAZİLER:

- 1- Fetih sırasında İslâm Devleti'ne katılan ölü araziler "**mirî arazi**"(devlet mülkü)olur.
- 2- Kişiler bu ölü arazileri, devlet başkanı yasak koymamış ise, işletecek duruma getirebilirler.
- 3- İşletecek duruma getirenler yararlanma ve başka müdahaleleri önleme hakkına sahiptirler.
- 4- İşletecek duruma getirip işletenler bu arazileri özel mülk edinemezler.
- 5- İşletenler bu araziler için "**haraç vergisi**" öderler.

NOT 2- ÇAĞRI İLE KATILAN ARAZİLER:

İslâm Devleti'nin çağrısına uyup, silahlı bir çatışmaya girmeden halkı Müslüman olan yerlerdeki araziler. Bunlarda anveten araziler gibi bazı kısımlara ayrılırlar.

- a) Sahiplerince imar edilmiş ve zorluk çıkarmadan İslâm Devleti'ne teslim edilen araziler. Öşür arazi
- b) Dođa tarafından imar edilen araziler. Orman vb. Sahipsiz arazi (Enfal) ganimet.
- c) İmar edilmemiş, sahiplerince zorluk çıkarmadan İslâm Devleti'ne teslim edilen araziler. (ölü araziler)

NOT 3- MADENLER – DOĞAL KAYNAKLAR:

Şeriata göre madenler ve doğal kaynaklar toplumun ortak malıdır. Genel mülkiyet ilkesine bağlıdırlar.

NOT 4- İKTA' : Devlet başkanının doğal servetler üzerinde çalışma hakkını herhangi bir kişiye vermesidir. Bu çalışma hakkı, söz konusu kaynakları mülkiyet altına almak veya bu kaynaklar üzerinde bazı özel haklar elde etmek için bir neden olarak kabul edilir. Ama şeriat, kendisine ikta' olarak verilen doğal kaynağın özel mülkiyet altına alınması için bir neden olarak kabul etmemektedir. Yalnız "**işletme hakkı**" olarak verilmesini kabul etmektedir. Aksi

halde ikta' işgücünün paylaşılması ve doğal kaynakların işletilmesi yöntemlerinden biri olma niteliğini kaybeder. İkta Kati'a ile karıştırmamalıdır. İkta'da “**tımar uygulaması**” vardır. Kati'a'da tımar beyi olmaz.

NOT 5- DOĞAL SULAR:

Deniz, akarsu, pınar, çay vb. bunlar Tanrı'nın doğal kaynaklardandır. Bu doğal sular bütün insanların ortak malıdır. Bunlarda özel mülkiyet olmaz.

NOT 6 – TEMEL İLKELER:

- 1- Bir araziyi işletme durumuna getiren kişi o arazinin sahibi olur.
- 2- Kazı ile maden elde eden kişi o madenin sahibi olur.
- 3- Kazarak doğal su çıkaran kişi o suyun sahibi olur.
- 4- Av avlayan, ormanda ağaç kesen, suyu bir kaba koyup taşıyan, evine alan onun sahibi olur.⁹¹

07 Ağustos 2012
Kurtuluş - ANKARA

Memet TEMUR
E. Tarih Öğretmeni

⁹¹ Muhammed Bakır es- Sadr, İslâm Ekonomi Doktrini, C:1- 2, S: 437 vd.

